

Redakčná rada

RNDr. M. Bizubová
Doc. RNDr. K. Čížmarová, CSc.
Doc. RNDr. A. Dubcová, CSc.
RNDr. Štefan Karolčík, PhD.
RNDr. F. Kele, CSc.
RNDr. Peter Likavský, CSc.
Mgr. Ľ. Matoušková
Prof. RNDr. J. Mazúrek, CSc.
Prof. RNDr. E. Michaeli, CSc.
Prof. RNDr. J. Mládek, DrSc.
RNDr. M. Nogová
Doc. RNDr. R. Novodomec, CSc.
Mgr. Miloslav Ofúkaný
Prof. RNDr. J. Ořaheľ, CSc.
RNDr. Pavel Sadloň
RNDr. M. Zaťková

Časopis vychádza v spolupráci s:
Geografickým ústavom SAV
a GEOINFORMATIKA.SK

Redakcia

Doc. RNDr. Ján Lacika, CSc. – šéfredaktor
Prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.

Adresa redakcie

Časopis Geografia
Štefánikova 49
814 73 Bratislava
Telefón: 02/524 927 51

Časopis vychádza štvrťročne. Cena jedného čísla je 1,50 EUR.

Vydáva: Ing. Eva Jankovičová,
Geo-servis, Opletalova 54, 841 07 Bratislava,
IČO: 32219059.

Číslo 1 bolo odovzdané do tlače 15. 11. 2012
a vydané 25. 11. 2012.

Evidenčné číslo per. tlače: EV 504/08
Na vydávanie časopisu prispieva finančnou
dotáciou Ministerstvo školstva, vedy, výskumu
a športu Slovenskej republiky.

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta
a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky
do zahraničia vybavuje Slovenská pošta,
a.s., Stredisko predplatného tlače, Námestie
slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail:
zahranicna.tlac@slposta.sk.

Príspevky sa honorujú. Nevyžiadané rukopisy
sa nevracajú.

Časopis Geografia

si môžete objednať na adrese:

Geo-servis
P. O. Box 241
850 00 Bratislava 5

alebo e-mailom na adrese:

geoservis@stonline.sk

Objednávku časopisu Geografia napíšte
čitateľne, uveďte plné meno a adresu s PSČ
a počet objednaných výtlačkov. Uveďte,
od ktorého čísla si časopis objednáte.
Predplatné uhradíte na základe zaslanej
faktúry.

Predplatné na rok: 10,- EUR/241,- SK (6,-
EUR + 4,- EUR poštovné + balné). Platí sa za
kalendárny rok, nie za školský rok. Ak si časopis
objednáte až od druhého, resp. tretieho
alebo štvrtého čísla, zaplaťte príslušnú časť
predplatného.

Geografia

Časopis pre základné, stredné a vysoké školy

Ročník 20

Číslo 1

2012

cena 1,50 EUR

OBSAH

4/ Omsk – mesto na Sibíri

Anna Mydlová

10/ Malorka – ostrov v zajatí turistov

Ján Lacika

20/ Rumunsko – dedičtvá minulosti a ich dopad na súčasnosť

Daniel Gurňák

25/ GPS vo vyučovaní geografie

Štefan Karolčík, Roman Riška

32/ Horný Zemplín

Ján Lacika

Obr. na prvej strane obálky: Tiesňava Torrent de Pareis na Malorke. Foto J. Lacika

ISSN 1335-9258

Časopis Geografia nájdete na:
www.geoinformatika.sk

Omsk

mesto na Sibíri

Anna Mydlová

Rusko je najrozsiahlejšou krajinou Zeme, rozľahlejšou ako väčšina svetadielov. Sibír je jeho tajomnou, dodnes „zámerne“ neznámou súčasťou. Neznámou pre nedostatok informácií, prístupu samotného Ruska i vžitým predstavám. „Niekdže za siedmymi tajgami a mohutnými riekami sa tam rozprestiera mesto Omsk.“ Do života Sibíri vniesla výstavba Transsibírskej magistrály veľké impulzy. So železnicou sa spája industrializácia a urbanizácia celej Sibíri. Z malých mestečiek a osád vyrástli miliónové metropoly. Naopak, staršie mestá, ktoré pri svojej výstavbe železnica obišla, začali stagnovať a upadať. V súčasnosti asi 70 percent obyvateľov Sibíri žije v mestách. K metropolám patrí Novosibirsk, Omsk, Jekaterinburg, Čeljabinsk, Krasnojarsk, Ťumen.

slavu a Omskom je to až plus 5 hodín. Od Moskvy je vzdialený 2 555 km. Omsk je železnicou prepojený s hlavným mestom Ruska, Uralom, hlavnými administratívnymi centrami Sibíri až Ďalekým Východom. Je jednou zo zastávok na slávnej Transsibírskej magistrále, ktorá spája Moskvu s Vladivostokom. Významnou dopravnou cestou je aj rieka Irtyš, ktorá tvorí prepojenie na Ťumenskú oblasť a Kazachstan. Hlavné cestné ťahy vedú do všetkých oblastných miest.

Celá oblasť sa rozprestiera na Západosibírskej rovine. Povrch je rovinatý, miestami jemne zvlňený. Väčšina územia dosahuje nadmorskú výšku 100 až 140 m. n. m. Najvyšší bod oblasti je vo výške 149 m. n. m. Najnižší bod oblasti je vo výške 64 m. n. m. Jednotvárný reliéf sa miestami znižuje do dolín pozdĺž vodných tokov a v okolí jazier (KOLEKTÍV AUTOROV 2007).

Hlavným vodným tokom oblasti je rieka Irtyš, ktorá preteká naprieč celou oblasťou z juhovýchodu na severozápad. V oblasti sa nachádza mnoho jazier, k najväčším z nich patria jazeáa Ik, Tenis, Saltaim a Ebejty. Ich špecifikom a jedinečnosťou je, že sú slané.

Omská oblasť je bohatá na nerastné suroviny. V celej oblasti, no prevažne v jej južných a stredných častiach, sa ťažia stavebné materiály ako hlina, piesok a slieň. V strednej a severnej časti sa často vyskytujú ložiská rašeliny. Na severe Omskej oblasti sa ťaží ropa, zemný plyn a vyskytujú sa ložiská zirkon-titanových rúd. Solné jazerá sú bohaté na rôzne minerálne soli. Oblasť je jednou z najbohatších častí západnej Sibíri s výskytom minerálnych vôd, ktoré sa využívajú v liečebných centrách.

Klíma je suchá kontinentálna. Prejavuje sa v horúcich suchých letách a mrazivých zimách. V lete teplota vystupuje až na plus 40 °C a v zime poklesáva na mínus 40 °C. Rozdiely teplôt počas roka dosahujú často až 80 °C. Je to svet dvoch výrazných klimatických období. Horúce leto je teplejšie ako u nás (s mračnami komárov) a v zime mesto pripomína arktickú tundru (prejav kontinentality). Autá jazdia po hrubej vrstve snehu a ľadu so štrkovými ostrovcami. Rieka Irtyš zamrzá takmer na tri mesiace a tvorí súvislú most medzi oboma časťami mesta.

Omsk a Omská oblasť

Mesto Omsk leží v juhozápadnej Sibíri a je to jedno z najväčších ruských miest. S počtom obyvateľov 1,1 milióna sa nachádza na 7. mieste v rebríčku najľudnatejších miest Ruskej federácie. Východne od Uralu je po Novosibirsku druhým najväčším mestom na Sibíri¹. Omsk je hlavným administratívnym centrom Omskej oblasti, ktorá má rozlohu 139 700 km² a je jednou zo 46 oblastí v Ruskej federácii. Zo severu na juh je dlhá 600 km a zo západu na východ široká viac ako 300 km. Počet jej

obyvateľov presahuje 2 milióny². Teritoriálne bola vyčlenená a založená 7. decembra 1934. Omskú oblasť tvorí 32 samostatných rajónov. Každý rajón má svoje centrum. Omská oblasť hraničí zo západu a severu s Ťumenskou oblasťou, zo severovýchodu s Tomskou oblasťou, z východu Novosibirskou oblasťou a južne hranice tvorí štátna hranica s Kazachstanom (KOLEKTÍV AUTOROV 2007).

Mesto Omsk leží na súradniciach 55° 00' 29" severnej šírky a 73° 22' 17" východnej dĺžky³. Časový rozdiel medzi Moskvou a Omskom je plus tri hodiny. Medzi Brati-

Foto A. Mydlová

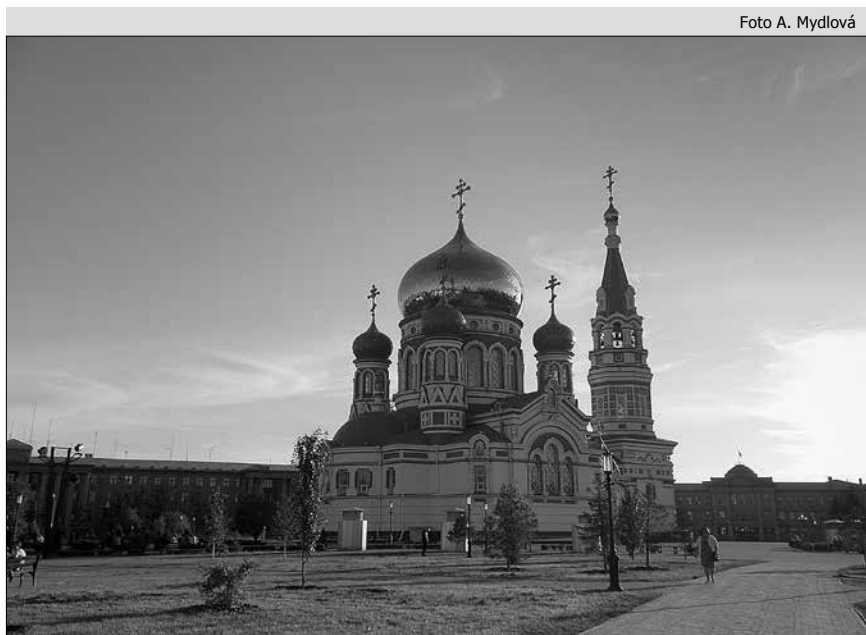
Sibírsky veľtok Irtyš

História

Omsk je relatívne mladé mesto. V roku 2016 ho čakajú veľké oslavy trojstého výročia od jeho založenia. Prví ľudia začali toto územie pozdĺž rieky Irtyš osídľovať už pred 14 tisíc rokmi. Archeologické výkopávky dokázali, že tu žili lovci a rybári. História povodia Irtyšu sa spája s legendárnym kozáckym vodcom Yermakom, ktorý v 16. storočí pričlenil Sibír s jej pôvodným obyvateľstvom k Rusku. V 17. storočí začali územie osídľovať ruskí poľnohospodári a Kozáci. Celé 18. storočie bolo poznamenané krutými bojmi proti sibírskeym kočovným kmeňom. V roku 1716 cár Peter I. Veľký vyslal vojenskú výpravu na čele s Ivanom Bukholtsom hľadať v oblasti zlato a kožušiny. Ten pri ústí rieky Om do rieky Irtyš založil prvú drevenú pevnosť, ktorá sa neskôr stala administratívnym, politickým a kultúrnym centrom. Omsk od svojich začiatkov slúžil ako miesto vyhnanstva. Odtiaľ boli mnohí odsúdení vysielaní do pracovných táborov v ďalších sibírskych mestách. Rusko využívalo Sibír po stáročia ako veľký žalár bez mreží. Etnickú skladbu územia formoval aj fakt, že sem boli posielaní do exilu a na nútené práce aj obyvatelia z ďalších krajín. Miestni obyvatelia regiónu boli sibírski Tatári a Kazachovia, ktorí postupne prešli na nekočovní spôsob života. Vo vyhnanstve na Sibíri bol dokonca aj slávny ruský spisovateľ F. M. Dostojevskij, ktorého v roku 1849 odsúdili za protištátné aktivity na trest smrti. Po zinscenovanej poprave zmenili trest na štyri roky vyhnanstva a nútené práce v Omsku³.

Jedna z najkrajších a najzachovalejších ulíc

Pravoslávny chrám

V roku 1756 bola v meste postavená prvá kamenná budova namiesto drevenice. V roku 1782 možno už hovoriť o skutočnom meste a nie len o drevenej pevnosti. Architekt mesta sa inšpiroval plánom Saint Peterburgu – široké bulváre, veľké námestia, fontány, železné mosty a záhrady. Počas 19. storočia dostalo mesto svoj osobitý architektonický vzhľad. Predrevolučné budovy natoľko skráslili mesto, že sa stalo národným dedičstvom Ruska. Najväčší impulz v rozvoji mesta bol v roku 1892 začiatok stavby Transsibírskej magistály. Do začiatku 20. storočia sa stal centrom obchodu a poľnohospodárskej výroby⁴.

Omsk mal potenciál stať sa hlavným mestom Sibíri, nebyť protibolševického postoja obyvateľstva od roku 1917. V čase keď bolo celé Rusko prakticky „červené“, Omsk bol stále baštou antikomunizmu. Od júna 1918 až novembra 1919 bol centrom Ruského bieleho hnutia. Tým bola predurčená jeho porážka s konkurenčným Novosibirskom. Následky tohto postoja sa niesli ďalšie desaťročia a prejavujú sa dokonca až do dnes (napr. neexistencia metra).

Počas 2. svetovej vojny i po nej bolo mesto silne industrializované. Priemyselná výroba bola vždy najsilnejším odvetvím. Keď muži odchádzali na front, ženy a deti ich vystriedali v továrňach. Pracovali v ľudských podmienkach. V päťdesiatych rokoch sa Omsk stal centrom na spracovanie ropy a petrochemický priemysel. Prudký rozvoj mesta nastúpil v rokoch 1970 – 1980. Ročne pribudlo 20 až 30 tisíc obyvateľov. V roku 1975 sa narodil milióny obyvateľ. Začiatkom deväťdesiatych rokov došlo tak ako v celom Rusku k spomaleniu výroby a ekonomickým problémom. V meste vládla vysoká nezamestnanosť. Začal sa formovať súkromný sektor.

V súčasnosti je mesto moderným a rozvinutým sídlom západnej Sibíri. Funguje tu priemysel, bankový sektor aj ďalšie služby, kultúra aj vzdelávanie. Vzhľad mesta je už však pretvorený poslednými desaťročiami komunistického režimu a z krás 19. storočia zostalo len torzo.

Priemysel

Priemyselná výroba zastáva vedúcu pozíciu v ekonomike a príjmoch mesta. Hlav-

nými priemyselnými odvetviami zastúpenými v Omsku sú výroba potravín, výroba elektrickej energie, strojársky priemysel, petrochemický a chemický priemysel. Na okraji mesta sa nachádza veľká rafinéria na spracovanie ropy. V mestských podnikoch sa ročne vyprodukuje vysoký podiel celkovej ruskej produkcie syntetického fenolu, benzénu, kaučuku, motorových súčiastok a kultivátorov. Z potravinárskej produkcie je to výroba kondenzovaného mlieka (guščonka) a zmrzliny. Spomedzi výrobcov v sibírskych regiónoch je na poprednom mieste vo výrobe syntetickej gumy, pneumatík a súčiastok do traktorov⁵. Jedným z medzinárodných partnerov mesta je aj naše mesto Púchov. Prvá zmluva o partnerstve medzi mestom Púchov a Omsk bola podpísaná na jar roku 1996 na základe spolupráce podnikov Matador a Omskshina. Starostovia oboch miest toto „sesterstvo“, vzájomné vzťahy a spoluprácu potvrdili podpisom nového protokolu v roku 2002. Púchov je tak jedným z 10 miest sveta, s ktorými mesto Omsk udržiava priateľské partnerské vzťahy podložené medzinárodnými zmluvami⁶.

Doprava

Omsk je dôležitým dopravným uzlom v leteckej, riečnej, železničnej, cestnej a potrubnej doprave na Sibíri. Letisko Omsk vybavuje medzinárodné a domáce lety. Je dôležitým leteckým uzlom pre celú Sibír a Ďaleký Východ. Riečna preprava je na ruských riekach stále bohato využívaná. Mesto si vybudovalo prístup na rozsiahle splavné rieky Irtyš a Om. Riečny prístav vybavuje nákladnú aj osobnú prepravu. Celková dĺžka ciest (aj ulíc) vrátane nábrežia mesta dosahuje 1 500 km! Počet áut v Omsku z roka na rok rastie. Mestská hromadná doprava však stále denne prepraví zhruba 600 tisíc cestujúcich.⁶ Metro v meste vybudované nie je, ľudia sa prepravujú autobusmi, trolejbusmi, električkami a tzv. „maršrutkami“, čo sú malé osem- až desaťmiestne zväčša žlté dodávky usposobené na prepravu osôb. Tie sú prevádzkované súkromnými podnikateľmi, pasažier platí priamo u prepravcu. V meste sú ich stovky a premávajú po celom teritóriu všetkými smermi. Nemajú klasické zastávky, stoja na vyhradených miestach, zväčša pred oficiálnymi zastávkami pri ceste. Na spoj stačí kývnuť rukou a on zastaví priamo pri vás.

Obyvateľstvo

Počet obyvateľov Omska prudko vzrástol v 20. storočí. V roku 1881 žilo v Omsku len 31 000 obyvateľov, o takmer 20 rokov

Pozostatky predkomunistického Omska

do roku 1900 počet vzrástol na 53 050 a v roku 2011 štatistiky udávajú neuveriteľných 1 154 000 obyvateľov mesta. V priebehu sto rokov sa z mestečka stalo ovplyvnilo vysoké prisťahovalctvo a to nielen Rusov ale aj iných národností. Omsk je multietnické a multinárodné mesto. Najpočetnejší sú Rusi, Ukrajinci, Nemci, Bielorusi, Kazachovia a Tatári. Celkovo žije v Omsku okolo 80 rôznych národností. Aj v súčasnosti množstvo cudzincov žiada o občianstvo v Omsku. Ak chce cudzinec získať ruské občianstvo, musí získať aj trvalý pobyt v niektorom ruskom meste. Cena za získanie občianstva sa v jednotlivých

mestách líši (rádovo sa jedná o tisíce EUR). Najťažšie a najdrahšie je stať sa trvalým obyvateľom Moskvy. Vysoké ceny za vybavenie občianstva žiadajú aj na severe Sibíri. Preto množstvo cudzincov z rôznych oblastí Ruska prichádza do Omska žiadať o povolenie na pobyt. Následne po niekoľkých rokoch pobytu na ruskom území v určitom meste, môžu získať občianstvo. Najviac žiadateľov pochádza z Ukrajiny, Moldavska, kaukazských krajín a Kazachstanu. Práve Kazachstan je krajina, ktorej hranice sú od Omska vzdialené len zhruba 200 km. Preto žije v meste mnoho obyvateľov kazašskej národnosti. Prisťahovalctvo z Kazachstanu sa výrazne odráža na etnickej skladbe obyvateľstva, čo možno vidieť hlavne v uliciach mesta. Kazachov veľmi ľahko spoznať podľa typických mongoloidných čŕt a tmavej pokožky. Vďaka prisťahovalcom z Kazachstanu v meste žije aj početná skupina moslimov. Islam je tu silne zastúpený a veriaci sa stretávajú vo veľkej mešite postavenej neďaleko centra mesta. Oficiálna ruská cirkev s najväčším počtom veriacich je pravoslávna cirkev. Väčšina pravoslávnych chrámov ako aj kostolov iných cirkví bola počas komunizmu zrovnaná so zemou. Po zmene režimu boli postavené nanovo v pôvodnej architektúre. Napriek tomu, že pravoslávna cirkev je najpočetnejšia a najrozšírenejšia, nemá v meste tak mnoho aktívnych veriacich. Ruská spoločnosť je do značnej miery sekularizovaná. V meste pôsobia aj katolíci v dvoch farnostiach, s kostolmi v centre a na okraji mesta, no sú absolútnou menšinou. Celkovo v meste aktívne pôsobia 50 rôznych náboženských spoločností.

Historická požiarňa zbrojnica

Foto A. Mydlová

Omský Čumil

Vzdelávanie

Omsk je lídrom medzi sibírskymi mestami v počte vyšších a špecializovaných vzdelávacích inštitútov - je ich 62. Je domovom aj niekoľkých univerzít. V Omsku možno študovať medicínu, právo, ekonomiku, pedagogiku, filozofiu, prírodné vedy, poľnohospodárstvo, históriu, kultúru a mnoho ďalších odborov. Systém základného a stredného školstva je odlišný ako u nás. Povinná školská dochádzka trvá jedenásť rokov. Zaujímavosťou je, že deti chodia do školy na vyučovanie aj v sobotu. Školský rok začínajú 1. septembra. Letné prázdniny tam trvajú tri mesiace.

Vzdelávaciemu procesu napomáhajú verejné knižnice, v ktorých je veľké množstvo kníh. V 57 verejných knižniciach sa nachádza 5,8 milióna exemplárov⁷.

Zaujímavosti a atrakcie

Omsk je pomerne mladé mesto a len veľmi ťažko sa dá hovoriť o historických pamiatkach. Celkovo má málo turistických atrakcií a rozhodne nie je miestom, ktoré by malo čím prilákať turistov. Jeho silnou stránkou je ale fakt, že je jedným z kultúrnych centier Sibíri. Používa aj prívlastok divadelné mesto. Funguje tu 8 profesionálnych divadiel, 24 umeleckých inštitútov, štátny cirkus a koncertná sála a sála orgánovej hudby omskej filharmónie. Omské divadlá sú dobre známe v celom Rusku ale aj v zahraničí. Predstavujú rôzne žánre dramatického umenia pre dospelých i deti. So svojimi predstaveniami na domácich a zahraničných divadelných festivaloch zís-

kali prestížne ocenenia. Ročne sa v Omsku usporiada vyše 500 rôznych kultúrnych podujatí ako festivaly, koncerty, výstavy a podobne⁷.

Umelecky stvárnenými atrakciami mesta sú aj kovové sochy. Ani Omsk neunikol tomuto modernému trendu európskych miest, stavať a umiestňovať v centre mesta rôzne postavy, postavičky a objekty. Dokonca na jednej z najkrajších ulíc mesta nájdeme „omskeho Čumila“ ako máme v Bratislave na Panskej ulici. Tento spôsob ako oživiť a zatriktívniť centrum je obľúbený u viacerých sibírskych miest,

napr. Jekaterinburg je nimi doslova preplnený.

Omsk je určite jedno z mála miest, ktoré ma v blízkosti centra chránenú prírodnú rezerváciu. Ide o lokalitu s výskytom vzácného vodného vtáctva, vodných plôch a pôvodnej flóry močiarov a brehov riek. Oproti nej sa na obrovskej ploche rozprestiera najväčší mestský park, kde okrem zhladnutia pamätníkov padlých hrdinov, si obyvatelia mesta môžu prísť zašportovať, oddýchnuť, poprechádzať sa, urobiť si piknik a zaplávať si vo viacerých malých prírodných jazierkach. Tie sú, na rozdiel od rieky Irtyš, celkom čisté a dokonca sa im pripisujú aj liečivé účinky. Aj keď je Irtyš nesmierne znečistený, stále má dostatok priaznivcov. V horúcich letných mesiacoch sú pieskové pláže pri rieke priam preplnené.

K najväčším atrakciám, ktoré si turista môže pozrieť patrí pravoslávny chrám *Svjato-Uspenskij kafedralnyj cobor*, historická požiarna stanica, budova dramatického divadla, mestská radnica, vstupné mestské brány, 5 km dlhá promenáda na ľavom brehu rieky Irtyš, ulica Lenina s pozostatkami budov z 19. storočia.

Postrehy zo života Rusov

V súvislosti s Ruskou federáciou sa našincovi ako prvé vybaví pojmy vodka, ruská zmrzlina, auto Volga a i. So západnou Sibírou sa spája hlavne priemysel, železnica, brezové háje a nekonečná rovina. To všetko, a ešte viac, možno v Omsku a jeho okolí vidieť a zažiť.

Foto A. Mydlová

Puškinova štátna knižnica s tisíckami diel veľikánov ruskej a svetovej literatúry

Foto A. Mydlová

Pristaňovalci z Kazachstanu tvoria početnú menšinu.

V uliciach Omska si na svoje prídu milovníci zmrzliny. Nie nadarmo bol jeden druh zmrzliny pomenovaný ako Ruská zmrzlina. Rusi sú na zmrzlinu špecialisti. Osobitne na jednoduchú smotanovú zmrzlinu v oblátke, modernejšie v korunútku. No v Omsku má ešte stále chuť pravej mliečnej smotanovej nefalšovanej zmrzliny bez zbytočných umelých dochucovadiel, ako je tomu v súčasnosti u nás. Navyše, Omsk je jedným z najväčších producentov zmrzliny v Ruskej federácii. Na Sibíri je predaj zmrzliny naberaný priamo

pred zákazníkom ako ho poznáme z európskych krajín, hlavne z „mekky“ zmrzliny Talianska, veľmi zriedkavý. Mrazená dobrota sa predáva zásadne hygienicky jednotlivito balená v špecializovaných stánkoch. Nanuky, nanukové torty, zmrzliny s hmotnosťou od 50 gremov až po kilové balenia, možno dostať na každom kroku. Na uliciach sibírskych miest je hádam najväčšia koncentrácia zmrzlinových stánkov na svete. A v horúcich letných mesiacoch je veľmi ťažké im odolať. Rozhodne by si nik, kto túto časť sveta navštívi, nemal

nechať ujsť nezameniteľnú chuť lahodnej smotanovej ruskej zmrzliny.

Medzi ďalšie ruské „pochutiny“ neodmysliteľne patrí vodka. V obchodoch dostávajú nesmierne širokú ponuku tohto typicky ruského nápoja. Od veľmi lacných až po veľmi drahé a kvalitné produkty. Niektoré fľaše sú dizajnovo navrhnuté veľmi zaujímavým, sú doslova estetickým zážitkom. Vodka je celkovo najlacnejší alkoholický nápoj v Rusku. Aj tie lacné sú dostatočne kvalitné na to, aby sa človek nemusel obávať si ich v obchode kúpiť a piť. V júli 2012 v rámci opatrení na elimináciu alkoholizmu v krajine, prijala vláda ekonomické kroky, zdvihla spotrebnú daň a vodka zdražela o 30 percent. Napriek tomuto relatívne vysokému zdražovaniu, zostala vodka veľmi dostupným a stále najlacnejším alkoholom na trhu. Je dokonca lacnejšia ako to najlacnejšie víno, ktoré mimochodom patrí k veľmi drahým alkoholickým nápojom. Je to rozhodne preto, že v Rusku je len veľmi malá produkcia vlastného vína a väčšina sortimentu v obchodoch pochádza z dovozu. Navyše, v Rusku chýba tradícia pitia vína a jednoznačne sa dáva prednosť tvrdému alkoholu. Aj keď medzi vzdelanejšími a ekonomicky silnejšími skupinami obyvateľstva badať čoraz väčší príklon ku konzumácii kvalitného vína. Dokonca prezident Putin a bývalý prezident Medvedev si ho zvolili ako alternatívu v boji voči neriadenej konzumácii vodky medzi obyvateľmi. Nápojom číslo jeden však v krajine naďalej zostáva obľúbená vodka. Konzumácia vodky dokonca v Rusku vzrástla aj v období hospodárskej krízy, ktorá v roku 2009 zasiahla svet. Oproti roku 2008 vzrástol obrat z konzumácie vodky o 5 percent. Ročne sa v krajine vypijú milióny litrov tohto nápoja, pričom ďalšie milióny sa vyrobia ilegálne. Falšovanie alkoholu je v Rusku problémom dlhých desaťročia. Na následky konzumácie pančovaného alkoholu zomiera v Rusku ročne tisíce ľudí. V roku 2011 to bolo 12 000 ľudí, no oproti roku 2005, kedy v Rusku zahynulo ako následok pitia po domácky vyrobených destilátov 45 000 ľudí, veľký pokrok. Alkoholizmus je celkovo veľmi vážnym problémom v celej krajine a ruskí politickí lídri to s jeho elimináciou myslia skutočne vážne. Okrem zvyšovania spotrebných daní, je dôkazom aj ďalšie z opatrení a to zákaz predaja nápojov s množstvom alkoholu viac ako 5 percent po 23. hodine. Výnimku tvoria len reštauračné zariadenia. Zakázané je aj pitie alkoholu na ulici a na verejných priestranstvách kedykoľvek počas dňa či v noci. Ak vás policajt stretne na ulici s alkoholom, hrozí vám pokuta. Smutný je aj fakt, že kvôli alkoholu sa často ľudia

Foto A. Mydlová

Centrum krásliha populárne skulptúry.

zrieknu potravín a namiesto jedla si kúpia radšej alkohol. Boj proti alkoholizmu sa tak stáva v Rusku veľmi vážnou prioritou.

„Volgy“ sú stále rozšírenou a obľúbenou značkou auta. Na cestách nechýbajú ani „žiguli“, v staršej či novej modernej verzii. Doprava je ale preplnená zahraničnými autami, v prevažnej miere ázijských značiek. Veľmi zaujímavá skutočnosť v cestnej premávke je, že zhruba polovica áut má volant na pravej strane. V Rusku sa štandardne jazdí po pravej strane ako to je vo väčšine krajín sveta a ako to je uzákonené v ich legislatíve, platí to samozrejme pre európsku aj ázijskú časť Ruska. V Omsku je táto skutočnosť ovplyvnená blízkosťou východoázijských trhov. Polovica áut pochádza z dovozu z krajín ako Japonsko, Južná Kórea a pod., kde sa jazdí po ľavej strane. Dovozy áut, hlavne ojazdených, z týchto krajín je rýchlejší a cenovo dostupnejší, preto toľko účastníkov cestnej premávky v Omsku a mestách Sibíri jazdí s volantom na pravej strane.

Záver

Omsk je mestom s veľkým potenciálom najmä ľudským a priemyselným. Jeho slabou stránkou je stále nedobudovaná infraštruktúra, slabší vozový park (hromadná doprava). Skvalitniť treba aj dopravné tepny spájajúce mesto s ostatnými centrami Sibíri. Naďalej možno počítať s prílevom obyvateľstva z okolia i so vzdialenejších regiónov Ruska či zahraničia. Mesto istotne čaká zaujímavá budúcnosť.

Literatúra a pramene

GAJDOŠ, A. a kolektív: *Hospodárska geografia pre 1. ročník obchodných akadémií*. 1. časť. 1. vydanie, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava: 2005, 120 str.

GAJDOŠ, A. a kolektív: *Hospodárska geografia pre 1. ročník obchodných akadémií*. 2. časť. 1. vydanie, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 2006, 138 str.

GURŇÁK, D.: *Štáty v premenách storočí: dejepisný atlas*. Mapa Slovakia Plus, Bratislava 2004, 50 str.

KOLEKTÍV AUTOROV: *Atlas Omskoj oblasti*. Roskartografia, Omsk 2007, 31 str.

KOLEKTÍV AUTOROV 2005: *Školský zemepisný atlas sveta*. VKÚ, Harmanec 2005, 144 str.

MAGULA, A. a kolektív: *Lexikón štátov a území sveta*. 1. vydanie. Mapa Slovakia, Bratislava: 2001, 280 str.

TOLMÁČI, L., GURŇÁK, D., KRÍŽAN, F.: *Geografia pre 2. ročník gymnázií*. 1. vydanie. VKÚ, Harmanec 2009, 112 str.

Foto A. Mydlová

Budova opery a divadla – významná dominanta mesta

¹ <http://www.ru.wikipedia.org/wiki/OMCK>

² <http://www.collinsmaps.com/maps/Russian-Federation/Omskaya-Oblast/Omsk/P220394.00.aspx>

³ <http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=2504>

⁴ <http://www.admomsk.ru/web/en/city/history>

⁵ <http://www.admomsk.ru/web/en/city/economic>

⁶ <http://www.admomsk.ru/web/en/city/international>

⁷ <http://www.admomsk.ru/web/en/city>

⁸ <http://ekonomika.sme.sk/c/5069531/konzumacia-vodky-v-rusku-vzrastla-aj-napriek-krize.html>

⁹ <http://restauracie.etrend.sk/restauracie-vino/v-rusku-zdrazela-vodka-vino-odolalo.html>

Foto A. Mydlová

Folklor a tradície sú stále živé.

Malorka

Ostrov v zajatí turistov

Ján Lacika

Malorka je synonymom krásnej dovolenky, kúpania v priehľadnej vode Stredozemného mora, slnenia na čarovných plážach malých zátok, ale aj vzrušujúcej vysokohorskej turistiky či poznávania nevidaných krás ostrova zo sedla bicykla či požičaného auta. Je výzvou navštíviť a poznať najobľúbenejšiu turistickú destináciu Európy.

Najzápadnejším súostrovím Stredozemného mora sú Baleáry. V skutočnosti ide o dve súostrovia, bližšie k španielskej pevnine leží skupina ostrovov Pitúzy (Islas Pitiusas), ktorej dominuje Ibiza a Formentera, východnejšie sa rozprestierajú Veľké Baleáry (Islas Gimnesias) s dvomi najväčšími ostrovmi Baleár – Malorka a Menorca. V názve ostrova Malorka, ktorý pochádza z rímskych čias, je vyjadrené jeho postavenie v rámci súostrovia. Dnešná podoba pomenovania vznikla transformáciou latinského *Insula Maior*, čiže Veľký ostrov. V španielčine aj katalánčine sa používa názov Mallorca (číta sa *Majorka*).

Rozloha Malorky je 3 640 km², čo ju radí na 6. miesto v rebríčku najväčších ostrovov v Stredozemnom mori. Len o málo väčšia je grécka Eubója (3 655 km²). Predstavu o veľkosti ostrova spresní údaj o tom, že všetky slovenské kraje okrem Bratislavského sú rozlohou väčšie, pričom najbližšie k nemu je Trenčiansky kraj, ktorý je asi o pätinu väčší.

Čarovné pobrežie

Ostrov má tvar veľkého kosodĺžnika, ktorý má smere rovnobežiek 90 km a v smere poludníkov 75 km. Pobrežná línia ostrova dosahuje dĺžku 550 kilometrov. Každá zo štyroch strán kosodĺžnikového ostrova má inú prírodnú povahu. Najdramatickejšie je severozápadné pobrežie s vysokými skalnými útesmi strmo sa dvíhajúcimi z hladiny mora až k vrcholkom pohoria, z ktorých niektoré dosahujú nadmorskú výšku vyše tisíc metrov. Pobrežné skaliská sú tu neustále bičované príbojom a modelované do bizarných tvarov. Brehová čiara je pomerne priamočiara, s výnim-

kou niekoľkých drobných zátok. Jediným väčším prienikom mora do ostrova je malý záliv Bádia del Sóller, poskytuje jediné bezpečné kotvenie jacht v celej západnej časti Malorky. Okolo zálivu sa rozkladá malebný prístav Port de Sóller.

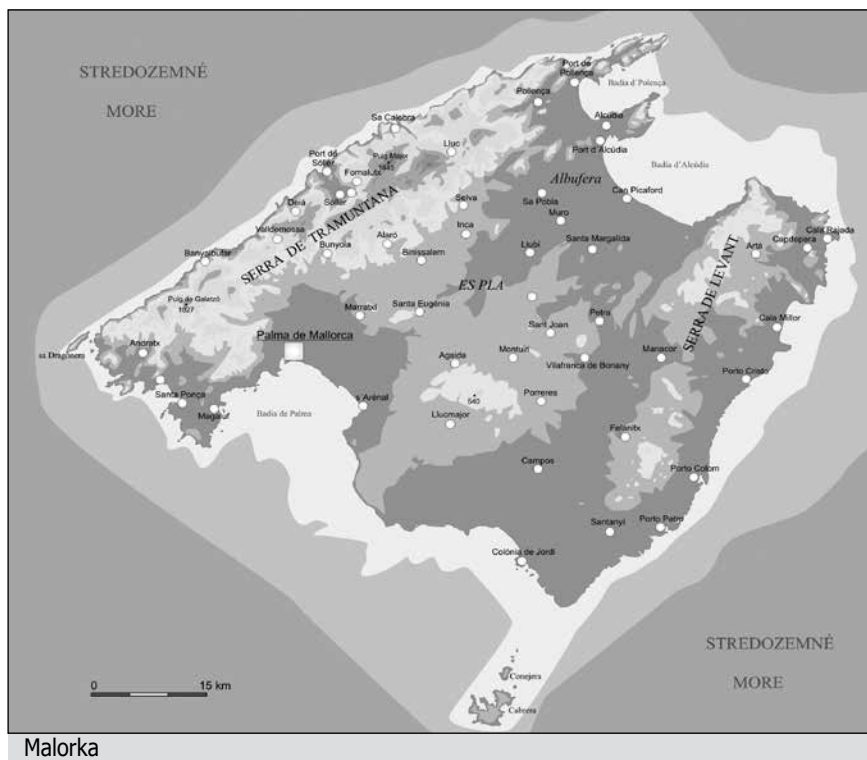
Pozoruhodný úsek divokého severozápadného pobrežia sa rozkladá okolo maličkého pobrežného sídla Sa Calobra. Jeho názov je odvodený od španielskeho slova *culebra* pre hada, čo je veľmi výstižné, lebo prístup k osade z vnútrozemia možno označiť ako hadí, z hlavnej cesty vedúcej

pozdĺž pohorím Tramuntana k nej odbočuje ohromujúca kľukatá cesta, ktorá v členej skalkatej krajine vyzerá ako obrí had. Vybudovali ju v roku 1939. Množstvo áut, ale aj veľkých autokarov na úseku dlhom 12 kilometrov s prevýšením 800 metrov musí prekonávať nekonečné množstvo zákrut, dopravné zápchy sú tu na dennom poriadku, situáciu komplikujú aj cyklisti, ktorých je tu niekedy viac ako v pelotóne slávnej Vuelty. Od parkoviska pri malebnom letovisku sa hrnú davy turistov, náhli sa po chodníku s dvomi tunelmi do tiesňavy Torrent de Pareis. V lete vysychajúci potok sa s morom stretáva v skalnej úžine širokej sotva tri desiatky metrov. Úzku skalnú štrbinu vyplňa malá piesočná pláž plná opaľujúcich sa ľudí. Od ústia sa dá peši dôjsť

Foto J. Lacika

Skalná štrbina v ústí Torrent de Pareis

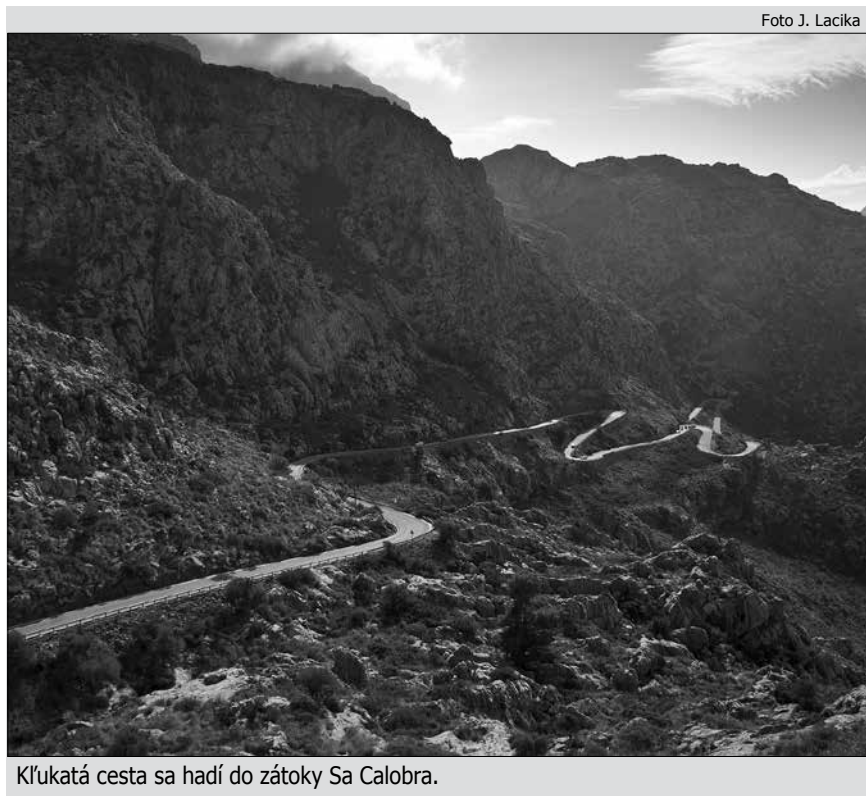
niekoľko sto metrov dovnútra doliny, kým sa nám do cesty nepostaví prvý výrazný skalný stupeň. Ďalší postup je len pre dobre vybavených vysokohorských turistov. Úplný priechod úzkou skalnatou dolinou sa však uskutočňuje v opačnom smere a je veľmi náročným, ba až dobrodružným podujatím. V lete a na jeseň sa zdoláva suché skalnaté riečisko s neprehľadnými úsekmi medzi veľkými balvanmi, hodí sa pribaliť do batohu krátke lano na zlanovanie. Na jar je postup krasovou dolinou možný iba s výstrojom, aký používajú vyznávači kaňoningu. Ideálne podmienky pre tento adrenalínový šport poskytuje najmä bočná tiesňava Torrent des Gorg Blau nazývaná aj Sa Fosca. Je nesmierne hlbokým a úzkym eróznym útvarom, ktorý dosahuje hĺbku až 300 metrov a miestami je na dne užší ako pol metra. Na zhruba štyristometrovom úseku tiesňavy s celkovou dĺžkou dva a pol kilometra je úplná tma, lebo kolmé až previsnuté skalné steny celkom znemožňujú výhľad na oblohu. V sústave skalných stupňov s početnými krútnavými hrncami je viacero vodopádov, najvyšší má až 20 metrov. Na jar sa dá Sa Fosca da zdolať len s potápačským výstrojom. Prvý úspešný prechod tiesňavou sa uskutočnil až v roku 1965, trval až 48 hodín.

Na severovýchodnej strane Malorky je charakter pobrežia celkom odlišný. Medzi mysami Formentor a Ferrutx more do ostrova vykrojilo dva veľké zálivy (španielsky *bahía*, katalánsky *badia*). Pôvabný záliv Ba-

hia de Pollença je vtesnaný medzi skalnaté polostrovy Formentor a Victória. Južne od prístavného mestečka Port de Pollença s peknou promenádou sa rozkladá tri kilometre dlhá piesočná pláž. Ešte dlhšiu pláž z jemného piesku nachádzame na brehu väčšieho zálivu Bahía d'Alcúdia. Lemuje

ju 14 kilometrový pás letovísk vybudovaný medzi plážou a plochou močaristou krajinou Albufera. Na mieste niekdajšej lagúny oddelenej od mora piesočnými dunami. Vznikli močiare porastené trstinou. Lagúna tu jestvovala ešte v časoch maurskej kolonizácie, svedčí o tom dnešný názov močiarov, odvodený od arabského slova pre lagúnu *al-buhayra*. Tunajšie močiare boli pôvodne najväčšie v celom Stredomorí. Koncom 19. storočia ich však začali vysušovať, aby získali pôdu na pestovanie zeleniny, na čerpanie vody využívali množstvo veterných mlynov, neskôr ich nahradili elektrickými čerpadlami. Proces zániku hodnotnej prírodnej krajiny na severe ostrova sa zastavil až v roku 1988, keď sa územie močiarov s rozlohou 17 km² sa dostalo pod ochranu prírodného parku *Parc natural de s'Albufera de Mallorca*. Pod ochranou zákona môžu v hustej trstine nerušené odpočívať tisíce vtákov putujúcich každoročne medzi Európou a Afrikou. Náštevníci parku majú nevšednú príležitosť pozorovať ich z dostatočne vzdialených stanovíšť na trasách náučných chodníkov. Na severe Albuferu sa rozprestiera jazero Lago Esperanza spojené s morom umelými kanálmi vytvárajúci atmosférou Benátok.

Juhovýchodné pobrežie Malorky má pomerne priamočiary priebeh, aspoň sa tak javí na menej podrobnej mape. Pohľad do máp s detailnejšou mierkou ukazuje, že pobrežie je drobno zúbkované, že ho

Kľukatá cesta sa hadí do zátoky Sa Calobra.

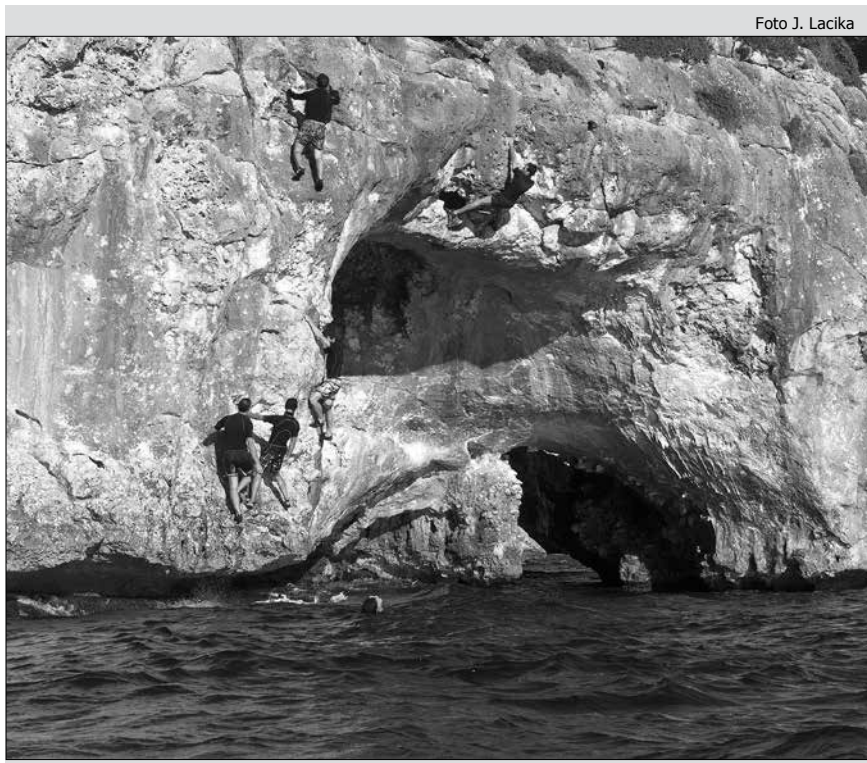

Foto J. Lacika

Lezci v útese v zátoke Cala Barques

tvorí ho sústava malých zátok a skalných výbežkov. Malé zátoky nazývané *calas* patria medzi hlavné lákadlá, pre ktoré turisti Malorku navštevujú v takom hojnom počte. Najviac zátok je medzi mestami Cala Rajada na severovýchode a Cala Llombarts na juhovýchode. Sú malým uzavretým svetom s maličkými piesočnými plážami lemovanými vencom skál. Ak sú v blízkosti turistických rezortov, vedľa sa naplniť dovolenkármí do prasknutia, mnohé odľahlejšie sú intímnu oázou pokoja, po ktorej túži každá romantická duša. Propagačné turistické brožúry uvádzajú, že na Malorke je až 365 pláží v malebných zátokách, na každý deň v roku jedna. Zálivy skrývajúce mestečká Porto Cristo a Porto Colom zasahujú hlboko dovnútra ostrova, podobajú sa na fjordy, ale fjordmi pochopiteľne nie sú. Pre juhovýchodné pobrežie Malorky sú okrem zátok charakteristické aj nízke skalné stupne s vápencovými plošinami, ktoré do mora klesajú asi desať metrov vysokými kolmými pobrežnými útesmi. Príboj do tvrdej skaly vymodeloval pozoruhodné skalné útvary, vrátane atraktívnych skalných mostov. Skalné mosty a previsnuté útesy si našli zaujímavé športové uplatnenie, rozšírila sa na nich čoraz populárnejšia športová disciplína - bouldering, čo možno voľne preložiť ako liepanie sa po skalách. Rozvíja sa tu špecifická odnož tohto športu, v angličtine označovaná ako *deep water soloing*. Ide o voľné lezenie na skalách previsnutých

nad morskú hladinu. Dostatočne hlboká voda pod lezcom zvyšuje pocit bezpečnosti a podnecuje väčšiu odvahu pri skúšaní neuveriteľne ťažkých lezeckých ciest, ktoré by sa nad pevnou zemou bez úrazu nedali zvládnuť. Skupiny mladých lezcov v plav-

kách sa sústreďujú najmä na skalách v zátoke Cala Barques, južne od Porto Crista. Veľkou výzvou pre špičkových boulderistov sú aj krkolomné cesty vo vnútri skalného mosta Es Pontas v zátoke Cala Santanyi. Magickému oblúku nad morskými vlnami neodolal fenomenálny americký lezec Chris Sharma, jeho famózný výkon možno obdivovať v mnohonásobne ocenenom filme *King Lines* z roku 2007.

Juhovýchodné pobrežie Malorky má tri odlišné časti. Stredná časť je najurbanizovanejším priestorom na ostrove, bočné časti sú prírodnejšie a ľudopráznejšie. Západná časť oblúku úsek zálivu Bahia de Palma je okupovaná metropolou Baleár - nábřežím Palmy de Mallorca. Je ju dlhoročná promenáda jachtárske mariny i veľký námorný prístav, v meste Palma samozrejme nemôžu chýbať dlhé aleje palie. Vo východnejšej výseči veľkého zálivového oblúka sa rozkladá súvislý pás turistických rezortov so šesť kilometrov dlhou plážou Playas de Palma. Túto oblasť tiahnu sa od Palmy až po Arénal vyhľadávajú najmä milovníci masovejších a hlučnejších foriem turizmu, láka ich sem množstvo barov, reštaurácií a diskotiek, ale aj gigantický vodný park Aqualand, údajne jeden z najväčších na svete. Takmer všetko je tu prispôbené Nemcom, ktorí tu tvoria najpočetnejšiu časť dovolenkárov, sú tu reštaurácie s nemeckou kuchyňou, v lokáloch hrá nemecká hudba, nemecké pivo tu tečie potokom, do-

Foto J. Lacika

V Palme de Mallorca nemôžu chýbať palmy.

konca sa tu na jeseň konáva populárny *Oktoberfest* podľa vzoru slávneho mníchovského pivného festivalu. Na západ od Palmy je členitejšie pobrežie, z mora sa tu vynára pásmové pohorie Serra de Tramuntana. Škoda, že pôvabnú krajinu dotvorili modernými letoviskami s množstvom zväčša prepychových hotelov. V tejto časti ostrova tu radi dovolenkujú najmä Briti, Rusi a Škandinávci. Pobrežie Malorky v najjužnejšom cípe ostrova je pôvabnou nížinnou krajinou, ktorá je v ostrom kontraste s neďalekou metropolitnou aglomeráciou. Na plochom pobreží je málo sídel a turistických centier, v susedstve píniových lešiek sa rozprestierajú nádherné pláže s belostným jemným pieskom. Pláž Playa es Trenc, ktorú radia medzi najkrajšie na ostrove, vyhľadávajú najmä nudisti. V blízkom vnútrozemí sa nachádzajú termálne kúpele a originálny prímorský solivar. Osemdesiat nádrží s morskou vodou si prenajala Švajčiarka Katja Wöhr a na domáci aj zahraničný trh dodáva svetoznámu jedľu soľ značky *Flor de Sal d'Es Trenc*. Ide o vysoko kvalitný prírodný produkt zbieraný ručne na povrchu soľného jazera, ktorý je sušený lúčmi horúceho stredomorského Slnka. V oblasti sa nachádzajú aj prísne chránené soľné jazerá es Salabrar, pri ktorých hniezdi množstvo vtákov.

Foto J. Lacika

Z najväčšieho rozetového okna na svete v čelnej fasáde katedrály preniká do vnútra chrámu očarujúce svetlo, vitrážové sklíčka mu dávajú neobyčajnú farebnosť.

Foto J. Lacika

Malorka je od 13. storočia kresťanským ostrovom. V súčasnosti sa až 98 percent obyvateľov hlási k rímskokatolíckej cirkvi. Vrcholnou kresťanskou pamiatkou ostrova je skvostná katedrála s monumentálnymi rozmermi. Patrí medzi najväčšie kresťanské chrámy sveta. Stavať ju začali v 13. storočí na mieste maurskej mešity. Je známa ako Catedral de Sa Seu čiže katedrála svetla.

Ostrovní súrodenci

Okolo hlavného ostrova Malorka je roztrúsený asi 80 oveľa menších ostrovov. Pri pobreží na krajnom západe sa nachádza podlhovastý skalnatý ostrov Dragonera. Má rozlohu necelé 3 štvorcové kilometre, ale tie stoja za to. Ešte v osemdesiatych rokoch minulého storočia sa vážne uvažovalo o výstavbe turistických rezortov, developeri tu však narazili na silný odpor ekologických aktivistov. V júli 1977 ostrovček obsadila skupinka asi tridsiatich mladých ľudí a tri týždne ho demonštračne okupovala s cieľom zabrániť ničeniu tamojšej vzácnej prírody. Ich úsilie nebolo márne, aj keď sa Dragonera stala prírodným parkom

až o 18 rokov neskôr. Predmetom ochrany na ostrovčeku je vzácna vegetácia s množstvom endemických druhov a významné vtáčie kolónie. Pohyb turistov je prísne regulovaný, sprístupnené sú dve pešie trasy vedúce od prístavnej zátoky Lladó k historickým majákom.

Na dohľad od mysu Cap des es Salines, ktorý je najjužnejším cípom Malorky, sa rozkladá malá skupinka skalnatých ostrovov. Najväčší z nich je ostrov Illa de Cabrera (Kozí ostrov), ktorého rozloha nedosahuje ani 16 km². Osídlený bol už v staroveku, dnes však nemá žiadnych stálych obyvateľov. Je dočasným domovom vojenskej posádky a správcov národného parku zriade-

Foto J. Lacika

Ostrov Dragonera

Foto J. Lacika

Ostrov Cabrera

ného v roku 1991. Okrem súše tu chránia aj podmorský svet v mori okolo ostrovov. Vegetáciu na súši v minulosti do veľkej miery narušili pasúce sa kozy. Po vyhlásení národného parku sa s pasením prestalo a príroda sa výrazne zregenerovala. Smutnou epizódou v dejinách Cabrery bol nútený pobyt francúzskych vojnových zajatcov na ostrove v časoch napoleonských vojen. Z celkového počtu 9 000 mužov prežilo šesť rokov v krutých podmienkach pracovného tábora iba 3 600. Na severnom pobreží ostrova leží široký otvor Modrej jaskyne (Cova Azul), ktorá sa vnútri v určitú dennú dobu farbí domodra ako slávnejšia Modrá jaskyňa na ostrove Capri. Jednou z prístupných pamiatok Cabrery je pevnosť s krásnym výhľadom. V minulosti slúžila

ako základňa korzárov plieniacich západné Stredomorie. Dramatické obdobie bitiek medzi pirátmi a španielskym kráľovským loďstvom zanechalo v pobrežných vodách mnoho potopených lodných vrakov, ktoré sú príťažlivým lákadlom archeológov a hľadačov pokladov.

Miniaturný svetadiel

Stredomorská nádhra pobrežia Malorky je veľkým lákadlom pre turistov z celého sveta, ostrov v Stredozemnom mori má však aj iné tromfy, ktoré nájdeme v jeho vnútrozemí. Vďaka pestrosti krajinných typov si Malorka vyslúžila od slávneho nemeckého geografa Alexandra von Humbolta prezývku miniaturný svetadiel. Možno

tu rozlíšiť štyri špecifické krajinné typy s dosť kontrastnými znakmi. Na západe sa rozprestiera divoká horská krajina pohoria Serra de Tramuntana, centrálnu časť tvorí pomerne plochá poľnohospodárska krajina Es Pla s malými mestečkami a roztratenými sídlami, juhozápad je silne urbanizovanou krajinou s hlavným mestom, letiskom a veľkými prímorskými letoviskami. Rekreačnú krajinu nachádzame aj na východnom pobreží ostrova, tu jej však peknú kulisu vytvárajú nevysoké kopce a vrchy pohoria Serra de Levant. Pozor, nepliesť si s Levantom, najvýchodnejšou časťou Stredomoria.

Ostrov, ktoré sú v odľahlejších kútoch svetových oceánov a morí, sú obvykle vulkanické. Takými sú, napríklad, španielske Kanárske ostrovy, resp. portugalské Azory a Madeira v Atlantickom oceáne. V prípade Baleár, a teda aj Malorky, je geologická stavba iná. Sú ostrovmi pevninového typu, pokračovaním geologických jednotiek juhozápadnej časti Pyrenejského polostrova. Takmer všadeprítomné sú zvrásnené horniny, ktoré boli uložené v tropickom druhohornom mori pred viac ako sto miliónmi rokov. Samotné súostrovie je niekoľko desiatok miliónov rokov mladšie, sformovalo sa v neogéne, ako dôsledok subdukcie medzi Africkou a Eurázijskou litosferickou doskou. Zrod Malorky a ďalších ostrovov Baleár sa udial pred asi desať miliónmi rokov. Výrazne prevládajúcou horninou sú vápence podliehajúce intenzívnemu krasovateniu. Vďaka tomu sa tu nachádza veľké množstvo jaskýň s fascinujúcou kvapľovou výzdobou, ďalším charakteristickým znakom je početný výskyt škrapových polí a skalné útvary s osobitým rebrovitým členením. Jaskyne sú prítomné v útrobách skalných vrchov Tramuntany, najkrajšie nachádzame na v menej členitej oblasti na východnom pobreží, pomerne blízko pobrežia. Na ich poznávaní má veľké zásluhy francúzsky geológ Edouard Martel, ktorý v nich po roku 1876 uskutočnil rozsiahly speleologický výskum. Jeho výsledky upútali pozornosť verejnosti, medzi inými aj jeho krajanov Victora Huga, Alexandra Dumasa a Julesa Verneho, ktorému dokonca vnukli myšlienku napísať knihu *Cesta do stredu Zeme*. Davy turistov sa hrnuli najmä do jaskyne Coves d'Artà, ktorú reklamný slogan v roku 1929 označoval za najväčšiu na svete. Aj keď to nie je pravda, predsa návštevníkov ohúrila neobyčajnou kvapľovou výzdobou. Prinajmenšom rovnako krásna, dokonca väčšia, je Dračia jaskyňa (Coves del Drac). Navštevuje ju ohromné množstvo turistov, ktorí sa nadchýňajú nielen krásou kvapľov a sintrov všetkých možných tvarov a farieb, ale sú nadšení z nevídaného hudobného spštenia pre-

Foto J. Lacika

Dračia jaskyňa

hliadky. V jej závere si môžu vyskúšať akú ohromnú akustiku má obrovský jaskynný dóm s údajne jedným z najväčších jaskynných jazier na svete. Po vodnej hladine plávajú efektne osvetlené pramice s hráúcim komorným orchestrom. Okrem Dračej jaskyne je turisticky sprístupnená približne dvadsiatka ďalších jaskýň, len o kúsok ďalej sa nachádza nie menej krásna jaskyňa Coves de Hams.

Pri meste Andratx na juhozápade Malorky sa z morských vln vynára mohutné horské pásmo pohoria Serra de Tramuntana. Lemuje celú západnú časť ostrova v dĺžke 90 kilometrov a vytvára mohutnú prírodnú prekážku siahajúcu až po skalnatý mys Formentor. Z geologického hľadiska je predĺžením alpskej Betickej kordiléry v Andalúzii. V skalnatom pohorí je 11 vrchov s nadmorskou výškou tisíc metrov. Najvyšší vrch Puig Major je o málo nižší ako naša Poľana, na jeho vrchol v nadmorskej výške 1 445 sa však nedá vystúpiť, lebo je na ňom vojenský objekt. Zato druhý najvyšší Puig de Massanella (1 365 m), ako aj ďalší miestni horskí veľikáni, je zahrnutý do turistických trás, ktorých je tu nespočetné množstvo. V ponuke turistických sprievodcov sú ľahké prechádzky, ale aj náročné vysokohorské túry s takmer horolezeckými parametrami. Niet sa čudovať, že na Malorke stretávame tak mnoho ľudí s vibramami, ako klopkajú turistickými palicami po kamenných cestách a chodníkoch. Drsne krásna horská krajina je plná ostrých hrebeňov a skalnatých vrchov, bizarne pôsobia najmä hlboké tiesňavy, ktoré do vápenca vymodelovali bystriny nazývané *torrentes*.

Na celom ostrove nie je žiaden stály vodný tok, nachádzame tu len pre Malorku typické periodické riečky a potoky, ktoré ukazujú svoju silu iba v zime a na jar. V lete a na jeseň celkom vysychajú. Zrážková voda po dopade na povrch rýchlo vsakuje do krasového podlažia, kde sa kumulujú pomerne veľké zásoby podzemných vôd. Kedysi ju roľníci a pastieri spod zeme dostávali pomocou čerpadiel poháňaných veternou energiou. Po krajine je dnes roztrúsených asi 3 000 veterných mlynov, v minulosti ich bolo ešte viac. Označenie za mlyn je pritom na mieste len pre časť, len zhruba 700 z nich bolo určených na mletie múky. Väčšia slúžila na čerpanie podzemnej vody, a teda by sa skôr mohlo hovoriť o veterných čerpadlách. Mnohé sú chátrajúcimi ruinami, ale niektoré sa podarilo zrekonštruovať a využívať napríklad v agroturistike.

Pohorím Tramuntana prechádza jedna z najkrajších horských ciest Európy. Kvalitná asfaltka s označením Ma 10, kto-

Suché riečisko Torrent de Paires

rú vybudovali v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, spája najzaujímavejšie turistické ciele na západe ostrova. Vychádza z prístavu Peguera na juhozápade a smeruje do mesta Pollença na severe ostrova. Vzdialenosť 111 kilometrov sa dá inde prejsť za vyše hodinu, tu však treba počítať s najmenej 4 až 5 hodinami namáhavej jazdy. Vzrušujúce cestovanie horskou krajinou nepredlžujú iba neprehľadné zákruty či časté stúpania a klesania, ale aj neustále sa opakujúca potreba zastaviť na fascinujúcich vyhlídkach. Lákavé sú aj krátke prestávky v malebných dedinách a mestečkách, ktoré okrem pamiatok ponúkajú príjemné posedenie v útulných kaviarňach a reštauráciách. Pôvaby krajiny však odvádzajú pozornosť vodičov, z ktorých väčšiu tvoria dovolenkári v požičianých autách (na Malorke jazdí asi 30 000 áut z požičovni), na každom kroku číha nejaká nástraha v podobe cyklistu či objemného záhadného autokaru. Našťastie, kvalita vozovky je zväčša výborná, aj keď sa na mnohých úsekoch povážlivo zužuje, výhodou je aj dobré a prehľadné značenie. Počas letnej sezóny je veľkým problémom parkovanie. Okrem sídel sú malé parkoviská aj pri vyhlídkach, výletných reštauráciách a na miestach, z ktorých vyrážajú peší turisti na túry.

Malorka je prekvapujúco zelená, čím sa dosť líši od väčšiny stredomorských ostrovov. Právom ju v turistických prospektoch označujú ak zelenú perlu Stredomoria. Môžu zato borovicové lesy v pohoriach, nížinné močiare, ale aj rozľahlé sady olivovníkov, pomarančovníkov, figovníkov a mandľovníkov, ktoré v zime

kobercovo zakvitajú a odievajú krajinu do pôsobivej bielej farby. Živočíšnu ríšu na ostrove reprezentujú najmä pasúce sa zdivené kozy, obratné jašteričky, cvrlikajúce cikády a asi 300 druhov vtákov, ktoré sa tu zväčša zdržiavajú len dočasne, odpočívajú počas sezónnej migrácie medzi Európou a Afrikou. Pre Malorku je typické, že v pobrežných vodách je pomerne málo planktónu. Turisti majú radosť, že vďaka tomu sa môžu kúpať v kryštálovo priehľadnej vode, ale rybári majú z prázdnych sietí hlavu v smútku. Es Pla je síce plochá, a predsa pestrá. Môžu za to všadeprítomné kamenné múriky pretínajúce pôvabnú vidiecku krajinu s rozptýleným osídlením prakticky všetkými smermi. Zaujímavé je, že držia pokope bez tmela, staviteľia ich poskladali s presne do seba zapadajúcich kameňov ako dieliky puzzle. Hlboko vo vnútrozemí je však krajiny dosť spustená. Na polorozpadnutých kamenných vidieckych domoch, torzoch niekdajších veterných mlynov, ale aj spustených sadoch a pasienkoch vidno, že kedysi bohatú úrodnú krajinu ľudia takmer opustili.

Stáročia prvorodení synovia dedili najlepšie pozemky v malorskom vnútrozemí a ich mladším súrodencom zostali menej úrodné na pobreží. Cena pôdy pri mori sa však v dôsledku prudko rozvíjajúceho sa cestovného ruchu rapidne zvýšila, a mnohonásobne prevýšila cena úrodnejších polí, sadov a sádov vo vnútrozemí. Razom boli z potomkov chudobnejších mladších súrodencov boháči a potomkovia prvorodencov sa stali ich zamestnancami. Podobný vývoj, aký prebehol v otvorenej vidieckej

Foto J. Lacika

krajine, možno pozorovať aj v malorských mestečkách mimo metropole. Bohatší hospodársky a spoločenský život sa odohrával vo vnútrozemských mestách, ako je Artà, Manacor či Felanitx, zatiaľ čo pobrežné osady Cala Rajada, Porto Cristo alebo boli ich chudobnejšími dvojčkami slúžiacimi ako prístav a zásobáreň lovných rýb a morských živočíchov. Nástupom masového turizmu sa niekdajších rybárskych sídel stali vyhľadávané letoviská a vnútrozemské mestá badateľne upadali. Stali sa archaickým svetom prestarnutých domorodcov, do ktorého turisti z pobrežia zavítajú len sporadicky. Dnes sa však vidieku črtá nádej na revitalizáciu, jeho autentická tvár je pre nové formy turizmu čoraz zaujímavejšia a príťažlivejšia. Obnove vnútrozemia pomáha agroturistika a podpora starých remeselných tradícií. Remeselné výrobky vyrobené na ostrove sú veľmi kvalitné a dovolenkári si ich radi odvážajú domov ako suveníry. Oblúbené sú umelé perly (Manacor), keramika (Felanitx, Marratxí), sklo (Gordiola), tkané látky z bavlny a ľanu (Santa Maria, Pollença), kožené výrobky (Inca) a soľ (Ses Salines). Malorku azda najviac reprezentujú malé keramické figúrky siurells, ktoré sa tu vypaľujú už od čias Feničanov. Čoraz viac turistov vyráža do vnútrozemia ostrova za tradičnými trhmi, festivalmi, ale aj pre príjemné poseedenie pri dobrom jedle a pití v autentických reštauráciách a krčmičkách, ktoré navštevujú najmä domáci.

Malorčania a mallorquí

História osídlenia Malorky siaha až do praveku, podľa archeologických nálezov na ostrove žili ľudia už pred viac ako sedemtisíc rokmi. Podstatne viditeľnejšiu stopu ako pravekí obyvatelia jaskýň však po sebe zanechali príslušníci kultúry *talaiot*. Na viacerých miestach sa našli zvyšky po talaiotických sídliskách z doby bronzovej. Ich obyvatelia už pred tromi tisícročiami dokázali budovať kamenné obydlia a hradby, vedeli vyrábať keramiku, narábať s meďou a rozumeli sa poľnohospodárstvu. V staroveku sa tu postupne vystriedali Feničania, Gréci, Kartáginci a Rimania. Rímska okupácia Malorky sa začala v roku 123 pred n. l., pri obsadzovaní ostrova rímski dobyvatelia museli čeliť tuhému odporu hrdinských vrhačov kameňov nazývaných *honderos*. Majstrovskí strelci z praku sa preslávili už počas púnskych vojen medzi Rímom a Kartágom.

Foto J. Lacika

Mesto Sóller je jediným väčším sídlom na západnom pobreží Malorky. Vysoký horký hrebeň pohoria Tramuntana ho izoloval od zvyšku ostrova, preto sa jeho hospodárske a spoločenské aktivity orientovali na Francúzsko, preto má dodnes badateľný francúzsky šarm. Obdobie izolovanosti mestečka sa skončilo vybudovaním železničného spojenia s hlavným mestom v roku 1912. Elektrický vláčik s úsmevným pomenovaním Flecha roja (Červený šíp) premáva do stanice v strede Sólleru, kde turisti presadajú do oranžových električiek, ktoré ich dovezú až na morské pobrežie v neďalekom Port de Sólleri.

Ich rímske pomenovanie *si bá lé yaroh* (tí, čo vrhajú kamene) sa neskôr prenieslo do názvu súostrovia Baleáry. V stredoveku sa prak stal účinným nástrojom malorských pastierov na usmerňovanie pohybu stáda oviec a kôz. Dnes je pozoruhodne presná

streľba z praku zaujímavou turistickou atrakciou. Pred očami turistov skúsený strelec pošle prakom kamennú muníciu zvoleným smerom aj na vzdialenosť sto metrov, prípadne trafi terč vzdialený tridsať metrov.

Foto J. Lacika

Po Mauroch toho na Malorke mnoho neostalo. Okrem niektorých zemepisných názvov (napr. Alcúdia), arabských parných kúpeľov v Palme ich dnes pripomínajú len starobylé terasové záhrady v Banyalbufare s dômyselným zavlažovacím systémom.

Foto J. Lacika

Z Malorky pochádza slovo majolika označujúce hlinené hrnčiarske výrobky maľované cínovou glazúrou. V období renesancie sa rozšíril do Talianska, odkiaľ sa prostredníctvom habánskych hrnčiarov dostala na Slovensko. Nádhernou ľudovou majolikou sa pýši najmä mesto Modra.

Na severe ostrova Rimania založili správne centrum *Pollentia*, ktorého zvyšky sa zachovali pri meste Alcúdia. Obdobie rímskeho rozkvetu v 5. storočí vystriedal úpadok spojený s príchodom germánskych

Vandalov. V 7. storočí sa Baleáry začlenili do byzantskej provincie Sardínia. V roku 798 si Malorku podmanili Mauri zo severnej Afriky, čím sa začala viac ako štyri storočia trvajúca arabská nadvláda nad ostro-

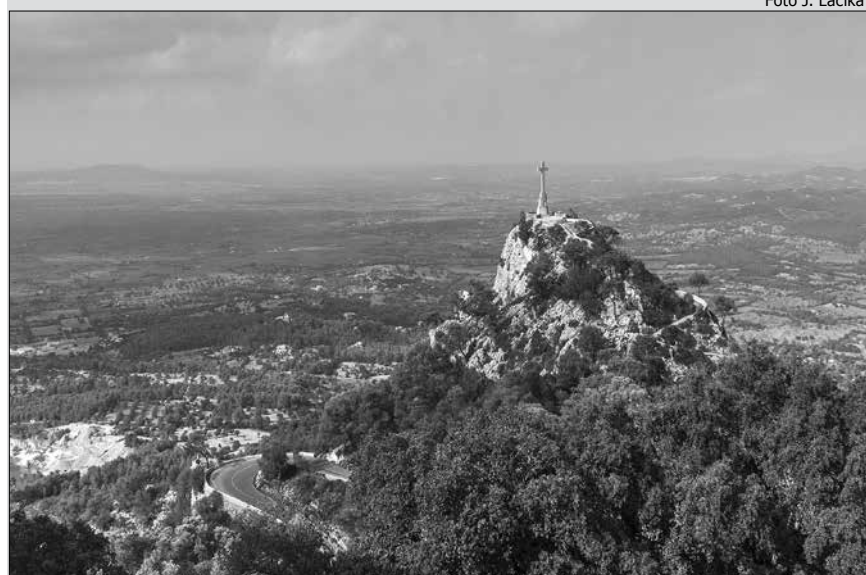

Foto J. Lacika

Mnoho cirkevných pamiatok Malorky stojí na vrcholoch kopcov, na mieste s fantastickým výhľadom. Takým je aj vrch Sant Salvador nad mestečkom Felanitx. Od 14. storočia k miestnemu kostolu a kláštoru vystupujú pútnici. Podobne duchovný význam má aj stolový vrch Puig de Randa pri Algaide s tromi klášťormi a vrch Puig d'Inca s klášťorm Ermita de Santa Magdalena.

vom, niesla sa v znamení hospodárskej prosperity a rozkvetu kultúry. Na mieste rímskeho mesta *Palmaria* vyrástlo moslimské centrum ostrova *Medina Mayurqa* považované za klenot západného Stredomoria. Hlavným zdrojom bohatstva malorských Maurov bolo plienenie okolitých stredomorských prístavov. Pirátstvo malorských moslimov bolo jedným z dôvodov vylodenia kresťanských vojsk aragónskeho kráľa Jakuba I. (Jaumeho I.) v roku 1229 pri meste Santa Ponsa na juhozápadnom pobreží ostrova. Už v nasledujúcom roku na dobytom území vzniklo kresťanské kráľovstvo Malorka, ktoré sa riadilo na svoju dobu veľmi pokrokovou Chartou ľudu, zaručujúcou všetkým obyvateľom rovnosť pred zákonom. Samostatnosť si udržalo až do roku 1344, keď ho pripojili k Aragónskemu kráľovstvu. Keď sa v roku 1479 vytvorilo Španielske kráľovstvo, Malorka sa stala jeho súčasťou a tento stav trvá až dodnes. V roku 1983 získali Baleáry a s nimi aj Malorka štatút autonómie. Palma de Mallorca sa stala hlavným mestom autonómnej oblasti Baleáry a sídlom autonómnej vlády a regionálneho parlamentu.

Etnické zloženie obyvateľstva Malorky sa začalo formovať v 13. storočí, spolu s kresťanstvom na ostrov prišli kolonisti z Katalánska. Dnes sa veľká časť obyvateľstva hlási ku katalánskej národnosti a hovorí katalánskym dialektom nazývaným *mallorquí*. Tento jazyk vo svojej vyše šesťstoročnej histórii neprešiel kodifikáciou a v podstate existuje len v hovorenej podobe. Počas diktatúry generála Francisca Franca bol úradne zakázaný. Po roku 1983 zosilneli snahy o jeho presadenie do verejného života, ale narazili na politickú preferenciu štandardizovanej katalánčiny. Kvôli posilneniu katalánskeho jazyka regionálna vláda siahla k radikálnemu kroku, začala postupne vytlačovať španielčinu zo všetkých stupňov vzdelávania. S jedným z dôsledkov tohto opatrenia sa môžu stretnúť aj zahraniční turisti. Ak na Malorku prichádzajú vybavení staršími mapami so španielskymi geografickými názvami, pri cestovaní po ostrove zisťujú, že vchádzajú do miest a dedín s odlišným názvom, ako na mape. Tie sú dnes písané len v katalánčine.

Z necelých 900 000 obyvateľov možno za pravých Malorčanov považovať len vyše polovicu, zvyšok tvorí početná skupina prisťahovalcov z pevninového Španielska, ale aj krajín Európskej únie. Na Malorke majú ľudia vďaka cestovnému ruchu až o 30 percent vyššie príjmy na hlavu, preto bol v nedávnej minulosti zaznamenaný veľký prílev ľudí z chudobnejších regiónov Španielska. Bývať

Foto J. Lacika

Zatoka sv. Vincente je preste to, čo láka turistov na Malorku.

na Malorke je ešte zaujímavejšie v čase ekonomickej krízy a vysokej nezamestnanosti. Navyše je tu dosť početná skupina imigrantov s cudziny. Na desaťtisíce možno počítať počet zahraničných prisťahovalcov, v rámci celých Baleár prameň uvádzajú, že na trvalý pobyt je prihlásených až 126 000 cudzincov, najviac na Malorke. Pochádzajú najmä z Nemecka a Veľkej Británie, využívajú možnosti slobodného pohybu obyvateľov v rámci únie a natrvalo sa usadzujú na stredomorskom ostrove, ktorý im poskytuje oveľa príjemnejšie podnebie ako domovské krajiny. Pomerne veľkú skupinu tvoria aj sezónny zamestnanci v turistických centrách, nechýbajú medzi nimi ani Slováci.

Bezpochyby najslávnejším, dnes žijúcim Malorčanom je tenista svetového rangu – Rafael Nadal. Narodil sa v roku 1986 v meste Manacor. Ak nazrieme do histórie, tento prívlastok by asi mal patriť františkánskeho mníchovi Juníperovi Serra (1713 – 1784). Narodil sa v mestečku Petra vo vnútrozemí ostrova a preslávil sa ako zakladateľ misijných staníc v Kalifornii, z ktorých sa neskôr stali veľké americké mestá San Francisco, Los Angeles a San Diego. Je jediným Španielom, ktorí má sochu medzi americkým i osobnosťami v washingtonskom Kapitole. Na nábreží v Palme stojí socha Ramóna Julla (1232 – 1315), významného stredovekého vzdelanca, ktorý sa považuje za otca katalánskeho jazyka a kultúry. Malorčania ho označujú za najväčšieho syna Malorky. Malorka je taktiež hrdá na vzdelancov,

ktorí založili a rozvíjali slávnu Malorskú kartografickú školu. Jej poprednými predstaviteľmi boli dvaja miestni rodáci, kartograf, tvorca tzv. portolánových (národných navigačných) máp z 13. storočia – Angelino Dulcert a autor známeho Katalánskeho atlasu zo 14. storočia – Abraham Cresques.

Treba však spomenúť aj osobnosti, ktoré sa na Malorke nenarodili, ale sú s ňou významne späté. Takou je bezpochyby habsburský arcivojvoda Ľudovít Salvátor Toskánsky (1847 – 1915), bratranec cisára Františka Jozefa II. Bol vzdelan-

ným mužom, ktorý sa namiesto politiky a diplomacie venoval prírodným vedám a cudzím jazykom. V pohorí Tramuntana kúpil rozsiahle pozemky s kláštorom Miramar a dal si na nich pre seba vybudovať panské sídlo Son Marroig. Počas svojich častých pobytov na Malorke sa venoval štúdiu geografie, histórie a etnografie ostrova, z ktorého vzišlo sedemzväzkové cestopisné dielo *Die Balearen in Wort und Bild* vydané v rokoch 1869 až 1891 v Lipsku. V susedstve arcivojvodovej rezidencie leží malebná dedina Valldemossa, kde počuť poľštinu viac ako inde. Dôvodom je skutočnosť, že na prelome roku 1838 a 1839 v miestnom kartuziánskom kláštore prežil slávny poľský rodák Frederyk Chopin (1810 – 1849) štyri zimné mesiace. Počas liečby tuberkulózy mu spoločnosť robila francúzska spisovateľka George Sandová (1804 – 1876), ktorá tento pobyt zaznamenala v knihe *Zima na Malorke*. Napriek tomu, že nebol práve idilický, považuje sa tento slávny milenecký pár za prvých priekopníkov turizmu na Malorke. Vo Valldemosse má svoje sídlo slávny americký herec Michale Douglas (* 1944), čaro ostrova objavil vďaka prvej manželke Diandre Lukerovej, ktorá pochádza z ostrova. Už viac ako dve desaťročia tu trávi letné dovolenky a počas nich občas osobne sprevádza turistov po vlastnom kultúrnom centre vo Valldemosse. Neďaleká dedina Deià sa stala domovom anglického spisovateľa Roberta Gravesa (1985 – 1985), ktorý tu napísal svoju najúspešnejšiu knihu *Ja, Claudius*.

Foto J. Lacika

Talaiotické sídlisko Ses Païsses

Líder európskeho turizmu

Malorka je lídrom európskeho turizmu, ročne ju navštívi až 10 miliónov turistov, z čoho tvoria cudzinci asi štyri pätiny. Porovnateľnú ročnú návštevnosť má, napríklad, Česká republika. Turizmus je na ostrove všadeprítomný, je od neho závislá väčšina obyvateľstva. Turistický ruch prináša až 80 percent hrubého domáceho produktu ostrova a priamo či nepriamo dáva prácu až trom štvrtinám Malorčanov.

Malorka bola turisticky objavená už v 19. storočí, masovejšie rozmery však nadobudla až koncom päťdesiatych rokov. Možno povedať, že sa stala priekopníčkou svetového plážového cestovného ruchu. V roku 1960 ostrov navštívilo približne 360 000 turistov, ale už o dva roky ich počet presiahol milión. S podporou vlády diktátora generála Franca sa odštartovala realizácia masovej výstavby hotelov a turistickej infraštruktúry. V roku 1970 na Malorke dovolenkovoľali asi 2 milióny ľudí, dnes ich päťnásobne viac. Asi tretinu z nich tvoria Nemci, ktorí sa sústreďujú najmä do oblasti s'Arenal, približne štvrtina návštevníkov prichádza z Veľkej Británie, výrazne britské je najmä letovisko Megaluf. Zaujímavé je, že Španieli sú až na treťom mieste s asi päťinovým zastúpením. Celková kapacita lôžok na Malorke je približne 285 000 v 1 600 hotelových zariadeniach všetkých typov, toto číslo sa dlhodobo veľmi nemení, rastie len veľmi pomaly. V osemdesiatych rokoch sa

prijali opatrenia obmedzujúce masívny extenzívny rozvoj cestovného ruchu a sústredili sa na skvalitnenie infraštruktúry a realizáciu projektov z menším dopadom na krajinu a životné prostredie. Zákon, napríklad ukladal budúcim hotelierom založiť 60 m² zelenej plochy na každé nové hotelové lôžko. Zároveň sa zlepšili aktivity v oblasti ochrany prírody, v súčasnosti je pod nejakou formou ochrany asi 40 percent územia ostrova a pobrežných vôd. Závažným environmentálnym aj ekonomickým problémom súčasnej Malorky je nedostatok vody.

Malorka dnes už nie je len doménu plážových turistov, veľmi úspešne sa tu rozvíjajú rozličné formy aktívnej turistiky. Rajom peších turistov je pohorie Tramuntana, na malorských cestách stretne oveľa viac cyklistov a cykloturistov ako v ktorýchkoľvek iných dovolenkových destináciách. Okrem ľudí poznávajúcich krásy ostrova zo sedla požičaného bicykla je tu mnoho profesionálnych cyklistov tréningových sústreďení svojich klubov. Tradičné zdroje čerpané pomocou veterných mlynov je už dávnu minulosť a dovoz vody z pevninového Španielska je drahý špás. Preto sa projekty sústredili na výstavbu odsolovacích zariadení. Prvé začali budovať v roku 1999, dnes ich pracuje deväť.

Kľúčový význam pre cestovný ruch Malorky má letisko Son Sant Joan ležiace 8 kilometrov východne od hlavného mesta. Využíva ho 98 percent ľudí cestujúcich z ostrova alebo na

Pocsta zakladateľovi San Francisca – Juniperovi Serrovi

ostrov, iba 200 000 pasažierov využíva služby trajektov a iných typov lodí. História hlavného malorského letiska siaha až do dvadsiatych rokov minulého storočia, parametre moderného medzinárodného letiska však získalo až v roku 1960. V roku 1965 poslúžilo dvom miliónom pasažierom. Dnes letisko ročne odbaví asi 23 miliónov cestujúcich, väčšie v Španielsku sú už len letiská v Madride a Barcelone. Najvyťaženejšie sú linky z Madridu a Barcelony (vyše 1 milión cestujúcich), veľmi frekventované je aj spojenie s Düsseldorfom a Manchesterom (700 000 cestujúcich).

Literatúra a pramene

HAFFAF, R.: Mallorca ve vlnách času. *Země světa*, 2011, str. 2 – 11.

HAFFAF, R.: Palma de Mallorca. *Země světa*, 2011, str. 12 – 19.

HAFFAF, R.: Být či nebýt Mallorčanem. *Země světa*, 2011, str. 45 – 47.

LACIKA, J.: Ostrovná Európa – Stredomorie, 2. časť. *Geografia*, 4, 2, 1996, str. 43 – 48.

NAHM, P. M.: *Mallorca*. Baedeker Allianz Reiseführer, Ostfildern 2008, 285 str.

ROSSBACH, P.: *Mallorca*. 4. české vydanie. Vydavateľstvo Marco Polo, Praha 2012, 152 str.

SCHMID N.: *Mallorca*. Vydavateľstvo Jan Vašut, Havlíčkův Brod 2010, 128 str.

TKÁČOVÁ, A.: Dva slavní rodáci. *Země světa*, 2011, str. 60 – 63.

<http://www.myspace.com/video/jeremy-fuckin-hillen/chris-sharma-es-pontas/62374885>

<http://www.mallorca-web.cz/clanky/mallorca-turistika-v-cislech>

Malorčania obľubujú bišie trhy.

Rumunsko

dedičstvá minulosti a ich dopad na súčasnosť

Daniel Gurňák

Rumunsko má veľká časť našej verejnosti zafixované v povedomí ako chudobnú balkánsku krajinu. Niekomu na myslí pri tomto názve vyvstanú Rómovia, inému niečo o tom, že aj tam žije maďarská menšina a niekto si k pojmu Rumunsko priradí exotický názov Transylvánia a s tým nerozlučne spojené meno Drakula. To sú však veľmi zjednodušené a útržkovité asociácie. Aké sú vlastne dedičstvá minulosti, ktoré sformovali dnešnú podobu Rumunska, ktoré sa nám zdá na pohľad veľmi vzdialené, ale v skutočnosti je nám často veľmi blízke.

Základné problémy historicko- geografického vývoja Rumunska

Rumunsko je krajina ležiaca na rozmedzí rôznych vplyvov, kultúr, či národov. Začlenenie Rumunska do subregiónov Európy nie je vždy jednoznačné a závisí od toho, aké kritériá uprednostníme. Napríklad v našej školskej praxi sa jednoznačne zaraďuje medzi krajiny juhovýchodnej Európy (viď. napr. učebnica TOLMÁČI a kol. 2009), čo však nie je synonymum pre Balkán. Z hľadiska geopolitického sa územie dnešného Rumunska rozdeľuje až do troch odlišných zón stredovýchodnej Európy: prímorská Dobruďa patrí južnej zóne (k Balkánu), Sedmohradsko a Valašsko k vnútornej zóne (podunajskej) a Moldavsko, teda severovýchod Rumunska čiastočne k severnej zóne (KREJČÍ, O. 2000, GURŇÁK, D. 1997). V zásade táto špecifická poloha Rumunska na rozhraní predurčuje základné problémy jeho identity, pretože ho stavia vždy pred dilemu, ku ktorému zo zasahujúcich vplyvov sa prikloní a najmä, či si vôbec uchráni vlastnú identitu a predovšetkým vnútornú jednotu. Tieto základné postoje vyplývajú z minulosti územia Rumunska a Rumunov ako národa. Rumuni (podobne ako Slováci) museli, aspoň na polovici svojho dnešného územia (ale v širšom kontexte na území celého Rumunska) obhájiť svoju samostatnú národnú existenciu. Hoci v minulosti vytvorili aj vlastné „domáce“ historické štáty, museli až do 20. storočia bojovať proti cudzej

nadvláde a za národné zjednotenie. Museli sa rozhodovať o tom, ku ktorému z veľmocenských európskych blokov sa pričlenia a toto váhanie v oboch svetových vojnách stálo Rumunov veľmi veľa obetí. Museli sa tiež vyrovnávať s následkami jednej z najextravagantnejších komunistických diktatúr v Európe, a to nielen v ekonomickej, ale aj v kultúrnej a spoločenskej rovine. Typické je, že v mnohých týchto otázkach vychádzajúcich z minulosti sa Rumuni často rozchádzajú väčšinovými názormi u svojich susedov. Od týchto okruhov problémov zakorených v minulosti Rumunska je možné odvodiť mnohé problémy, ktoré musela a musí riešiť táto krajina v súčasnosti.

Pôvod Rumunov a ich „historické“ právo na územie celého dnešného Rumunska

V duchu tradičného nacionalizmu bolo najmä v 19. a 20. storočí cieľom jednak obrodíť moderné národy, jednak vybudovať samostatné národné štáty ako vrcholné rámce, ktoré jedine dokážu zabezpečiť prežitie národov ako takých. Jedným z hlavných argumentov takéhoto vnímania nacionalizmu bola otázka „Kto tu bol skôr?“ Základným problémom Rumunov bol odpor proti základnej téze maďarského nacionalizmu, hovoriacej o „terra nullius“, teda o zemi nikoho, ktorá tvrdila, že staromaďarské kmeňe prišli na prakticky ľudoprázdne územie, týkalo sa to najmä horských a podhorských oblastí Karpát (LENDVAI, P. 2011). Súčasnú národnú identitu Rumunov (ale aj Slovinci, či Ru-

síni) sú podľa tejto tézy potomkami osídlených, ktorí horské územia karpatského oblúka osídľovali až v neskorom stredoveku z poza hraníc historického Uhorska. Reakciou slovenských národovcov bolo oživenie tradícií Veľkej Moravy, pokiaľ ide o Rumunov, hľadali v minulosti iné zdroje.

Základnou tézou rumunskej etnogenézy v rumunskom náhľade sa stala téza o dáko-rumunskej kontinuite. Dákovia boli starovekým etnikom, ktoré žilo na území dnešného Sedmohradsko a dosiahlo vysoký stupeň rozvoja. Dákovia v 1. stor. p. n. l. vytvorili mocnú ríšu, ktorá zničila v strednom Podunajsku i vládu Keltov (až na území Bratislavy). Neskôr v roku 106 n. l. ich ríša podľahla útokom Rimanov. Tí premenili bohatú Dáciu na svoju provinciu, hoci si ju udržali len 164 rokov a potom ju bez boja opustili a ponechali svojmu osudu. Tvrdý odpor Dácie voči Rímu, a naopak krátko, ale o to intenzívnejšia rímska prítomnosť na rumunskej pôde (doložená napríklad mnohými stavbami) a plynulé nadviazanie rímskej civilizácie na dácku nepochybne vytvorili predpoklady na rozsiahlu latinizáciu miestneho obyvateľstva.

Otázkou však je, čo bolo po páde Ríma? Podľa rumunskej verzie väčšina obyvateľstva zostala a pred novými migrantmi (Germánmi, Hunmi, Slovanmi, Avarmi a napokon Maďarmi) sa stiahla do hôr. Zmenili spôsob života a zamerali sa najmä pastierstvo doplnené roľníctvom. Situácia sa tak v priebehu storočí obrátila z potomkov „civilizovaného“ národa sa stali zaostalí horali, a naopak, z potomkov nájazdníkov a barbarov vládnuce národ sídlia v mestách (niečo podobné sa udialo vo vzťahu Walesanov a Angličanov). Hlavným argumentom v prospech tézy dáko-románskeho pôvodu dnešných Rumunov je skutočnosť, že rumunčina je románsky jazyk, gramaticky relatívne blízky taliančine a iným románskym jazykom. Protiargumentom je skutočnosť, že v skutočnosti boli pôvodné dialekty na území Rumunska veľmi ovplyvnené slovanskými jazykmi. Bohoslužobným jazykom pravoslávnej cirkvi bola až do novoveku staroslovienčina a pod osmanskou nad-

vládou dokonca gréčtina. Súčasná výrazne latinizovaná podoba modernej rumunčiny je najmä výsledkom úsilia rumunských národovcov z prvej polovice 19. storočia, ktorí mnohé „nerumunské“ pojmy nahradili novotvarmi odvodenými z moderných románskych jazykov a v cirkvi používanú cyriliku nahradili definitívne latinkou (TREPTOW, K. 1997).

Proti rumunskej téze o dáko-románskej kontinuite stojí názor maďarskej historiografie, ktorý tvrdí, že s Rimanmi odišla z Dácie väčšina obyvateľov a nechali krajinu napospas prísťahovalcom Germánom a ďalším, pričom nikto sa tu dlho nezdržal. Takže keď Sedmohradskom tiahli maďarské kmene na konci 9. storočia, takmer nikoho tu nenašli. Jeden zo staromaďarských kmeňov – Sikulovia, sa usídlil vo Východných Karpatoch, kým iné maďarské kmene osídlili Sedmohradskú kotlinu. Začiatkom 11. storočia si tieto kmene podmanil uhorský kráľ Štefan I. a dovŕšil tak zjednotenie Uhorska. Neskôr v stredoveku začali riedko osídlené horské oblasti Južných Karpát s Apusenských vrchov osídľovať skupiny polokočovných Valachov – Arumunov z Balkánu, ktorí boli potomkami romanizovaného predslavonského obyvateľstva. Teda ani táto verzia nespochybňuje románsky pôvod Rumunov, ale iba ich bezprostrednú postupnosť po Dáko-románoch v Sedmohradsku (TREPTOW, K. 1997).

Prečo o tomto probléme toľko hovoríme? Je to totiž základná otázka na ktorej sa obe strany nezhodnú. Je časť Rumunska patriaca do rámca bývalého Uhorska rumunským historickým územím, ktoré sa na tisícročie ocitlo pod nadvládou Uhorska, alebo uhorským (v maďarčine maďarským) historickým územím, kde len postupne získali Rumuni majoritu v národnostnom zložení obyvateľstva a vďaka výsledkom svetových vojen i politickú nadvládu? Ak sa zdá táto otázka hlbokou minulosťou, tak pripomenieme, že ešte aj po 2. svetovej vojne na Parížskej mierovej konferencii prekladala maďarská delegácia zastupujúca porazený štát rôzne návrhy, na pripojenie aspoň časti Sedmohradska k Maďarsku, alebo aspoň vytvorenie zvláštneho rumunsko-maďarského kantonálneho štátu (viac in ROMSICS, I., 2008).

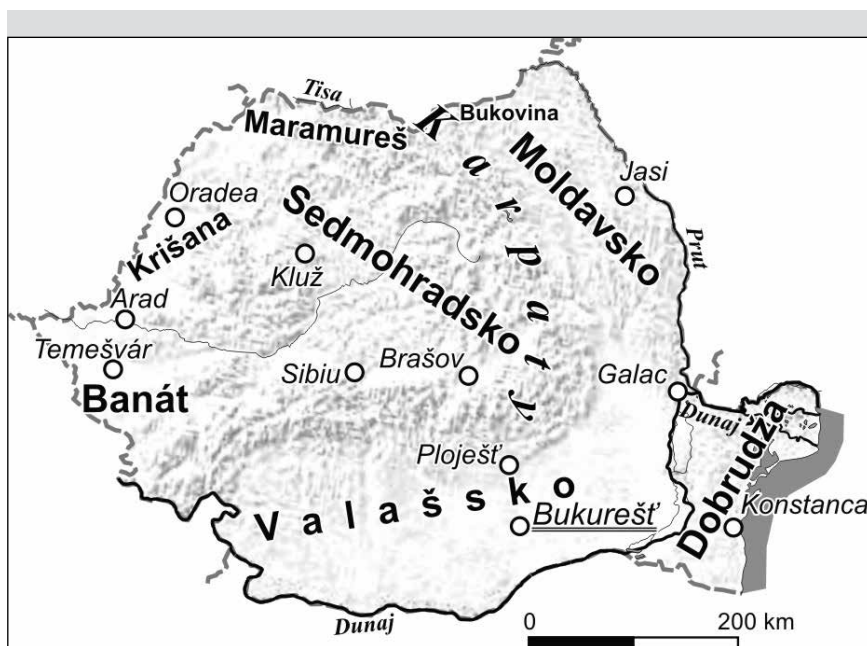
Formovanie rumunskej štátnosti a budovanie jednotného Rumunska

Rozšírenie ľudí jedného jazyka na určitom území ešte nemusí viesť k vzniku

jednotného štátu na tomto území. Územie dnešného Rumunska sa postupne od konca staroveku do konca stredoveku rozčlenilo na 4 hlavné oblasti. Hlavnými deliacimi líniami sa stali najmä Karpaty a rieka Dunaj. Na území severne a západne od hlavného hrebeňa Karpát sa rozkladalo od počiatku 11. storočia Uhorsko. V jeho rámci sa však už v 12. storočí vyčlenilo Sedmohradské vojvodstvo, ktoré síce zostávalo pevnou súčasťou Uhorska, ale zároveň sa formovalo ako špecifické územie. Územie južne od Dunaja (Dobruďža) prechádzalo z rúk Východorímskej ríše (Byzancie) do bulharských rúk a v stredoveku opäť do byzantských a znova do bulharských (druhé Bulharsko) a napokon tureckých rúk. Medzi týmito dvoma celkami zostal úzky pás Rumunskej nížiny, kde sa z drobných útvarov sformovalo až v 14. storočí vnútorne pomerne nestabilné Valašské kniežatstvo a o pol storočia neskôr aj severnejšie ležiace Moldavské kniežatstvo. Boli to najzaostalejšie oblasti vystavované až do 18. stor. neustálym nájazdom kočovníkov z východu (Hunmi a Avarmi počnúc a Krymskými Tatármi končiac). Kým v Sedmohradsku najmä od príchodu Sasov (teda Nemcov) koncom 12. a v 13. storočí rástli výstavné a bohaté mestá, vo Valašsku a Moldavsku neexistovali. Sídlami kniežat boli malé opevnené dvorce a kláštory a najväčšie sídla mali stále charakter väčších trhových osád. Nížiny pri Dunaji boli zaplavené močiarimi a takmer neosídlené. Neprekvapuje, že najväčší spoločenský vzostup zažili rumunskí (teda valašskí a moldavskí) bojari na území uhorského Sedmohradska, kde sa vyznamenávali v službách uhorských krá-

ľov, ktorí sa pokúšali (napokon neúspešne) rozšíriť svoju ríšu aj za Karpaty. Preto sa reálna predloha Drakulu, budúci valašský knieža Vlad IV. Tepeš narodil v sedmohradskom meste Sighișoara ako syn významného bojara v službách uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského. Práve nahromadená moc a relatívne bohatstvo spolu s tichou podporou kráľa umožnili Drakulovmu otcovi v nekonečných bojoch o valašský trón uspieť a zabezpečiť ho aj pre svojho syna. Aj to dokazuje, že Karpaty síce tvoria bariéru, ale zďaleka nie nepriechodnú. Dokladajú to intenzívne obchodné styky sedmohradských miest s Balkánom i neustále „prebiehanie“ valašských šľachticov na jednu, či druhú stranu spojené postupne i s majetkovou držbou pôdy na oboch stranách Karpát. To, že sa postupne cítili na oboch stranách hranice svojím spôsobom „doma“ viedlo niektorých k myšlienke spojenia Sedmohradska a Valašska, avšak nie na základe národného zjednotenia, ale čisto na báze osobnej moci jednotlivých vládcov. Napríklad, v rokoch 1369 až 1464 sa lenom valašských kniežat stalo územie Fogarašskej župy (západne od Brašova), ktoré práve Vladovi IV. Tepešovi odňal uhorský kráľ a sedmohradský rodák Matej Korvín (po slávnom otcovi Jánovi Huňadym z Hunedoari pôvodom tiež Rumun).

Posilnenie jedinečnosti Sedmohradska umožnil rozklad stredovekého Uhorska v 16. storočí kedy sa definitívne po roku 1541 stalo Sedmohradsko vazalským kniežatstvom pod ochranou Osmanskej ríše. Vyvrcholením snáh o ovládnutie viacerých rumunských krajín sa stal z historického

Základné historické regióny Rumunska. Autor: D. Gurňák

hľadiska efemérny počin valašského kniežata Michala Chrabrého (Mihail Vitezul), ktorý k svojmu valašskému trónu pridal po svojej vzbure voči Turkom v roku 1599 sedmohradský a napokon v máji roku 1600 aj moldavský trón. Tak došlo k historicky prvému spojeniu troch hlavných rumunských historických krajín. Bolo to však v pohnutých časoch 15-ročnej habsbursko-tureckej vojny, už o rok bol Michal zavraždený cisárskymi vojakmi, pričom v trojici krajín vlastne ani nevládol. Nasledovalo temné obdobie rumunských dejín, kedy hrozil úplný zánik štátnosti pod tureckou a habsburskou nadvládou. Aj preto sa stal Michal Chrabrý jednou z najuctievanejších postáv rumunských dejín, ktorého jazdecká socha zdobí snáď každé väčšie rumunské mesto.

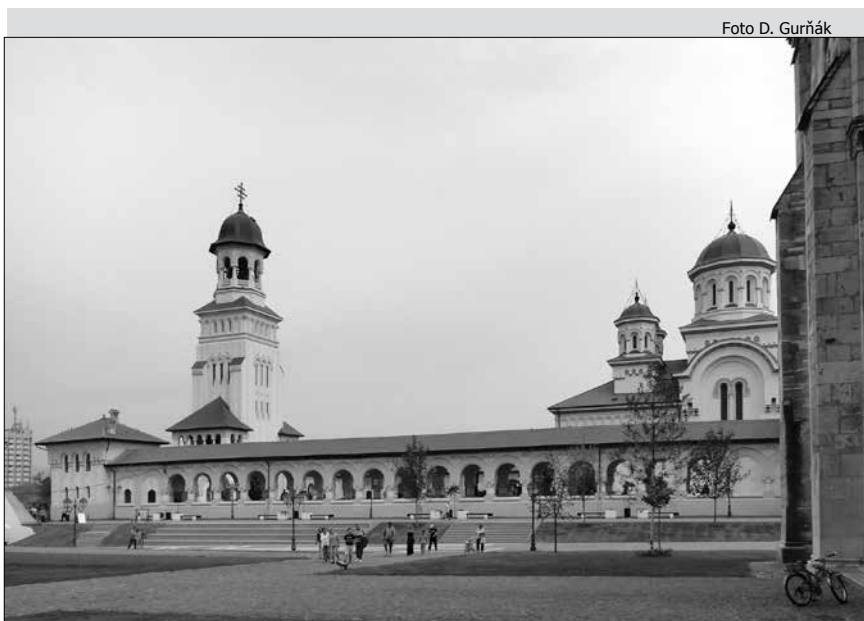
Myšlienka skutočného rumunského národného zjednotenia sa objavila až v 19. storočí. Po tom ako sa pod tureckou nadvládou zbavili Valaško a Moldavsko (zmenšené vtedy už o východnú polovicu územia – Besarábiu) vlády sultánom dosadzovaných tzv. fanariotských, teda pôvodom gréckych kniežat, získali pod ochranou Ruska od roku 1829 autonómiu. Faktická vnútorná samostatnosť kniežatstiev umožnila veľmi pomalú modernizáciu týchto území (až v roku 1856 bolo zrušené otroctvo Rómov vo Valašsku) a najmä oživenie národného života. To zákonite viedlo v národnobuditeľských kruhoch k formovaniu myšlienky zjednotenia Valaška a Moldavska, ale objavili sa aj myšlienky na spojenie so Sedmohradskom. Pokiaľ išlo o prvé spojenie,

bolo treba prekonať odpor bojarov a statkárov, ktorí si žiarlivo strážili v Bukurešti i v Jasoch svoju moc, kým v Sedmohradsku, podobne ako v zvyšku Uhorska, kulminoval maďarský nacionalizmus.

Rumuni v Sedmohradsku žijúci v postavení druhotriednych poddaných bez politických práv boli diskriminovaní pre svoju vieru (pravoslávie bolo na území Uhorska len trpené, a po vzniku uniatskej – gréckokatolíckej cirkvi ešte viac prenasledované), ale neskôr aj pre neochotu začleniť sa do maďarského národa. Preto neprekvapuje, že sedmohradský snem v ktorom boli zastúpené tri „historické“ národy Sedmohradska: Maďari, Sikulovia (vtedy už splynuli úplne s Maďarmi) a sedmohradskí Sasi (Nemci), odhlasoval v 19. storočí dvakrát „zrušenie“ Sedmohradska a jeho zjednotenie s Uhorskom (v roku 1848 počas revolúcie a v roku 1865 krátko pred rakúsko-uhorským vyrovnaním). Rumuni vždy vyjadrili k tomuto kroku svoj odpor, no napokon sa stali síce najpočetnejšou, ale fakticky bezprávnou menšinou (v zmysle kolektívnych práv) východného Uhorska. Celá „rumunská“ časť Uhorska bola vyhovená až do roku 1918 silnej maďarizácii, ktorá postihla i dovtedy privilegovaných sedmohradských Sasov. Jedinú spoľahlivú oporu mohli hľadať predstavitelia uhorských Rumunov za hranicami. Tam sa prívržencom zjednotenia podarilo dosiahnuť v roku 1859 zvolenie Alexandra Ioana Cuza za knieža Moldavska aj Valaška. Tak došlo k definitívnemu spojeniu dvoch historických krajín, ktoré vytvorili Rumunsko.

No čoskoro sa prejavil tlak európskych veľmocí, ktorý odstránil domáceho kniežata a na rumunský trón dosadil nemeckú dynastiu Hohenzollern-Sigmarigen. Rozhodnutím Berlínskeho kongresu bola v roku 1878 k Rumunsku pripojená prímorská Dobruža, v ktorej ale žili početné komunity Turkov, Pomakov a iných národností, zároveň získala krajina (od roku 1882 povýšená na kráľovstvo) plnú štátnu suverénitu. Pohľady Rumunov sa však upierali na osud ich bratov v Uhorsku a na príklad talianskeho Piemontu, ktorý dosiahol nielen národné zjednotenie talianskych štátov, ale napokon i oslobodenie väčšiny Talianov z pod rakúskej nadvlády.

O motívoch rumunskej účasti v 1. svetovej vojne sa zmienime neskôr, teraz len skonstatujeme, že sa Rumunsku podarilo v jej závere postaviť na stranu víťazov a využiť to v maximálnej možnej miere. Už v 2. balkánskej vojne v roku 1913 získalo od Bulharska južnú Dobružu. Na jar 1918 využilo chaos a občiansku vojnu v Rusku a obsadilo Besarábiu a zjednotilo tak po vyše 100 rokoch historické Moldavsko. Po páde Rakúsko-Uhorska a Nemecka nabrali udalosti rýchly spád. Už 28. 11. 1918 sa k Rumunsku pripojila dovtedy rakúska Bukovina a 1. 12. 1918 bolo na ľudovom zhromaždení v Albe Iulii vyhlásené spojenie všetkých Rumunov z bývalého Rakúsko-Uhorska s Rumunskom, ktoré na Vianoce potvrdil dekrétom aj rumunský kráľ. Teda už nemalo ísť len o spojenie historického Sedmohradska s Rumunskom, ale všetkých Rumunmi obývaných území Uhorska, teda aj Maramurešu, Bihoru, Krišany a Banátu. Podstatné bolo, že svoje nároky dokázalo Rumunsko potvrdiť aj silou. Maďarsko zmietané na jar boľševizmom a jeho odporcami po krátkej vojne podľahlo postupujúcej rumunskej armáde, ktorá napokon od augusta do novembra obsadila dokonca aj Budapešť. Aj tieto úspechy zabezpečili, že Rumunsko dosiahlo na parížskej mierovej konferencii prakticky všetko, čo chcelo, a tak vzniklo Veľké Rumunsko (viac napr. in HRONSKÝ, M. 2011).

Korunovačný pravoslávny chrámový komplex v historickej Alba Iulii z roku 1922 je symbolom rumunského víťazstva v Sedmohradsku. Vpravo vidno pripomenutie starej doby – priečelie stredovekej katedrály založenej uhorským kráľom Štefanom.

Rumunské dedičstvo svetových vojen

Zaujímavosťou rumunských dejín je fakt, že v oboch svetových vojnách dokázalo Rumunsko prehrať i vyhrať zároveň. V 1. svetovej vojne to dopadlo napokon pre Rumunsko dobre. Pred vojnou malo spojenecké väzby na Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, pretože nemalo dobré skúsenosti z 19. storočia so susedným Ruskom, pre ktoré

viackrát poslúžilo ako nástupišťe pri jeho útokoch proti Turkom. Tiché spojenectvo so susedným Rakúsko-Uhorskom kalila „len“ rumunská túžba po zjednotení so Sedmohradskom, preto nečudo, že po vypuknutí vojny Rumunsko radšej vyčakávalo na to, ako sa veci vyvinú. V roku 1916 v čase (ako sa neskôr ukázalo poslednej) úspešnej ruskej Brusilovovej ofenzívy na východnom fronte sa rozhodli Rumuni konať. Vypovedali Rakúsko-Uhorsku vojnu a zaútočili cez Karpaty na Sedmohradsko, lenže už po pár týždňoch museli ustupovať a potom dokonca utekať. Rakúšania s Nemcami obsadili väčšinu Rumunska s výnimkou časti Moldavska, kde sa v Jasoch s pomocou Ruska zabarikádovala rumunská vláda, kráľ i armáda. Po revolučnom rozvrate Ruska v roku 1917 nezostávalo Rumunsku iné, ako požiadať nepriateľov o prímerie a napokon podpísať na začiatku roka 1918 poputný mier. Lenže to už sa situácia menila, Rusko sa rozpadalo a o pár mesiacov ho nasledovalo Rakúsko-Uhorsko. Rumunsko sa rýchlo spamätalo, malo síce porazenú, ale stále funkčnú armádu, kým tie nepriateľské sa už zjavne rozpadali. 10. novembra 1918 vyhlásilo Rumunsko opäť Nemecku a už vlastne neexistujúcemu Rakúsko-Uhorsku vojnu, ktorá sa ani nezačala, lebo na druhý deň sa Nemecko vzdalo Dohode. Nasledovali udalosti opísané vyššie, ktoré vyvrcholili vznikom Veľkého Rumunska – tak sa od korunovácie kráľovského páru v Alba Iulii v roku 1922 zväčšený a zjednotený štát aj oficiálne nazýval, cenou za to bolo 800 tisíc padlých Rumunov v 1. svetovej vojne.

Typickými ozdobami rumunských miest sú pomníky Michala Chrabrého, často stoja na námestiach s názvom Piața Unirii (Námestia zjednotenia), tak ako v Oradei na obrázku.

Veľké Rumunsko najmä s Besarabiou (teda s územím dnešnej Moldavskej republiky a časti Ukrajiny) je dodnes spomínané ako veľká epocha Rumunska. V knižkectvách i stánkoch so suvenírmi možno vidieť početné reprinty dobových máp Veľkého Rumunska. Rumuni slávilí víťazstvo, najmä starobylé sedmohradské mestá rýchlo získavali nové dominanty, prijali oficiálne rumunské názvy a v ich centrách rástli často mohutné pravoslávne chrámy (v stredovekom Uhorsku si pravoslávni veriaci nesmeli stavať kostoly v mestách a tie na vidieku museli byť iba z dreva). Z bývalých pánov sa stala sotva trpená menšina, ktorá mala okúsiť pomstu. Týkalo sa to samozrejme Maďarov v Sedmohradsku, boli prepúšťaní z verejných služieb, postihla ich pozemková reforma atď. Ale ani iné menšiny na tom neboli oveľa lepšie, hlavným problémom však bola celková chudoba a zaoštalosť celej krajiny. Situácia sa zhoršovala s príchodom veľkej krízy a ani rozvoj ťažby ropy v Ploješti na tom nič nezmenil. Nečudo, že sa situácia radikalizovala. Z historických príčin najmä v Moldavsku bujnel silný antisemitizmus šírený Železnou gardou (TREPTOW, K. 1997).

Zhoršujúca sa medzinárodná situácia v tridsiatych rokoch postupne vohnala Rumunsko do „záujmovej sféry“ nacistického Nemecka, ktorému Británia a Francúzsko nedokázali ekonomicky konkurovať. K tomu pribudol strach z očividne silnejšieho Sovietskeho zväzu pod vedením Stalina a čoraz otvorejšie požiadavky hortyovského Maďarska na revíziu trianonských hraníc. To všetko viedlo k tomu, že Rumunsko nezúčastnene sledovalo pád svojich bývalých spojencov, Československa v roku 1938 a potom aj Poľska v roku 1939. Jediné v čom pomohlo, bolo, že cez jeho územie mohli utiecť z týchto krajín stovky vojakov, pilotov a iných utečencov do emigrácie, kde sa zapojili do zahraničného odboja. No prišiel rad aj na Rumunsko. V lete 1940 dostalo od Stalina ultimátum, po ktorom nasledovalo sovietske obsadenie Besarábie a severnej Bukoviny. Hitler ešte k tomu dôrazne odporučil vyhovieť „spravodlivým“ požiadavkám Maďarska, takže v rámci 2. viedenskej arbitráže prišlo Rumunsko aj o severnú polovicu Sedmohradska a ešte aj Bulharsko si zobralo späť Južnú Dobrudžu. Rumunsko tak stratilo asi 1/3 územia a obyvateľstva, sen o veľkom Rumunsku sa rozplynul.

V krajine nastúpil pronacistický režim maršala Antonescu, ktorý sa rozhodol pevne spolupracovať s Hitlerom. Za toto spojenectvo zaplatilo Rumunsko krutú daň. Po boku Nemecka sa v lete 1941 vrhla

rumunská armáda do Sovietskeho zväzu, kde sa „vyznamenala“ obliehaním Odessy a bohužiaľ i vzorným prenasledovaním a likvidáciou Židov. Antonescu pripojil k Rumunsku späť Besarabiou a k nej pridal ešte Transnistriu – rozsiahly juhozápad Ukrajiny. K Židom mal Antonescu zvláštny vzťah, kým tých z Ukrajiny a Besarábie bez váhania posielal na smrť, sedmohradských a valašských nechal „iba“ okradnúť a uvrhnúť do otroctva, ale, ako sa po vojne obhajoval, zachránil im holé životy. Spojenectvo s Hitlerom však bolo čoraz drahšie, v zime roku 1942/1943 podvyživená a zle vyzbrojená rumunská armáda bola prevalcovaná sovietskou ofenzívou pri Stalingrade. V roku 1943 došlo i na Veľkú Britániu a USA, ktorým Antonescu vyhlásil vojnu, pretože ich bombardéry zmenili Ploješť s ropnými poľami na ruiny. V lete 1944 postúpila sovietska armáda na územie Rumunska, ktoré sa zúfalo snažilo vyhnúť katastrofe. Kráľom zinscenovaný prevrat síce zosadil Antonescu a nová rumunská vláda vypovedala vojnu doterajšiemu spojencovi Nemecku, lenže zabudla uzavrieť mier so Sovietskym zväzom. A tak nemecká armáda bombardovala Bukurešť a plienila čo mohla, kým z východu postupovala sovietska armáda, ktorá sa tiež chovala ako na dobytom nepriateľskom území. Rumunom nezostávalo nič iné ako sa pridať k Sovietom a po ich boku postupovať proti Nemcom, samozrejme v prvej línii. Paradoxne sa tak z tretej najpočetnejšej armády Osi v Európe stala štvrtá najpočetnejšia armáda Spojencov – výsledok bol, že ani jedna strana nebrala už Rumunsko vážne (STOSSER, E., PRINCE, M. 2011). Rumunsko zostalo po vojne zničené a opustené a Západ ho bez rozmýšľania ponechal Stalinovi. Počas 2. svetovej vojny padlo viac ako štvrtá milióna rumunských vojakov po boku Nemcov a potom ďalších 170 tisíc po boku sovietskej armády. Po vojne sa opäť rozbehlo ďalšie kolo pomsty, opäť boli cieľom Maďari v severnom Sedmohradsku (aj oni sa pred tým pomstili Rumunom za Veľké Rumunsko), ale aj časť Nemcov, najmä v Banáte, kde boli paušálne obvinení z podpory nacizmu. Z Rumunska odišlo, alebo bolo vyhnaných 200 tisíc Nemcov zhruba rovnaký počet Maďarov, naopak do Rumunska pred Sovietmi ušlo asi 700 tisíc Rumunov z Besarábie a Ukrajiny.

Dedičstvo komunistickej diktatúry

Rumunská komunistickej diktatúra nemá v krajinách východnej Európy obdobu, je to predovšetkým kvôli postave

Foto D. Gurňák

Symbolom Ceaușeskovho megalomanstva je jeho palác v Bukurešti, plochou druhá najväčšia budova na svete.

Nicolae Ceaușeska, ktorý stál na čele krajiny takmer 25 rokov (1965 až 1989). Tomu sa pod pláštikom komunizmu podarilo vybudovať systém osobnej despotie. Paradoxné je, že aspoň v prvej polovici svojej vlády bol pomerne populárny doma a sympaticky na neho hľadali aj západné krajiny, kým pre Sovietsky zväz bol nevypočítateľný vazal. Sympatie Západu si získal najmä otvoreným odmietnutím invázie do Československa v roku 1968 a snahou o pomerne samostatnú zahraničnú politiku (Rumunsko na rozdiel od iných krajín Varšavskej zmluvy udržiavalo diplomatické styky s Izraelom, neskôr pomerne intenzívne kontakty s islamistickým Iránom a pod.). Dnes si už málokto spomenie, že dostal aj vysoké vyznamenanie od britskej kráľovnej. Podstatné však je, že zostával diktátorom, ktorý osobne riadil, resp. prikazoval takmer všetko, od rôznych aspektov bežného života občanov, cez zasahovanie do ekonomických plánov, až po dirigovanie architektov pri rôznych stavbách, naposledy svojho megalomanského paláca v Bukurešti. Nad Rumunmi získal totálnu moc vďaka všemocnej tajnej polícii Securitate. Prepracovaná sieť agentov a donášačov umožňovala totálnu kontrolu všetkých a všetkého, až po najintímnejšie sféry života. V krajine boli registrované všetky písacie stroje, aby bolo možné vypátrať prípadných pôvodcov nepriateľských letákov. Špeciálna polícia sledovala sledovala tehotné ženy, pretože antikoncepcia i potraty boli prísne zakázané, samozrejme nie kvôli náboženským pohnutkam, ale preto, že diktátor chcel mať tridsaťmiliónové Rumunsko (malo vtedy menej ako 20 miliónov obyvateľov),

výsledkom boli tisíce nezaopatrených detí v katastrofálnych pomeroch štátnych detských domovov. Postupne ožobráčil väčšinu svojich „poddaných“ v snahe splatiť zahraničný dlh, v druhej polovici osemdesiatych rokov živorili Rumuni s obmedzenými prídelmi všetkých potravín a tovarov v nevykúrených bytoch, rodina pri jedinej povolenej žiarovke, v tmavých mestách s vypnutým osvetlením. Infraštruktúra, cesty, železnice boli na veľmi zlej úrovni,

životné prostredie ničili priemyselné kolosy, ktoré pritom neboli schopné vyrábať konkurencieschopné výrobky.

Čím si teda pomerne dlho udržiavali Ceaușescu značnú popularitu? Vybičováním nacionalizmom, v Rumunsku boli počas jeho vlády velebené historické osobnosti dejín, jedným z najoslavovanejších sa stal práve Vlad IV. Tepeš a Michal Chrabrý. Čo však bolo horšie, obetným baránkom diktátora sa stali menšiny, najmä maďarská. Početná takmer 1,5 miliónová menšina sa stala terčom neustálej perzekúcie, aj vďaka svojim ťažko skrývaným opozičným tendenciám voči samovládovi. Postupne sa stalo niečo vtedy medzi komunistickými krajinami neslýchané, z Rumunska do Maďarska postupne utieklo až 80 tisíc Maďarov, ktorých prijalo Maďarsko prakticky ako politických utečencov. Dovtedy početné maďarské školy boli rušené, resp. zlučované s rumunskými, a to vrátane všetkých vysokých škôl. Nielen náboženské vyznanie, ale ani národnosť sa v komunistických sčítaniach obyvateľstva nezisťovala. Zvlášť dopadla ešte stále početná nemecká menšina. Mnohí sedmohradskí Sasi sa po nástupe komunizmu snažili odísť do bohatého Západného Nemecka a Ceaușescu z toho spravil obchod, za každé výjazdne vízum inkasoval od Spolkovej vlády pevne stanovenú taxu. Postupne väčšina mladšej nemeckej generácie z Rumunska odišla (zvýšok po páde diktatúry) a zostala väčšinou len staršia generácia.

Foto D. Gurňák

Vpravo je rodný dom Drakulu – valašského kniežata Vlada IV. Tepeša v nádhernom historickom sedmohradskom mestečku Sighișoara, ktoré je zapísané na Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Za týchto okolností neprekvapuje, že pád diktatúry v Rumunsku nebol vôbec „sametový“. Blesková poprava diktátora

a jeho manželky 25. decembra 1989 však pripomínala skôr rýchle umlčanie svedkov ako akt spravodlivosti, no násilie neobišlo ani mnohých iných. V rumunských mestách sa na prelome rokov 1989/1990 sa často ozývala strelba. Hrozba násilia sa stala politickým nástrojom ešte v nasledujúcich rokoch, napr. keď postkomunistická vláda na čele s prezidentom Iliescom povolala do Bukurešti proti nespokojným demonštrantom tisíce baníkov vyzbrojených palicami, aby ich „umravnilí“, a o čosi neskôr proti tým istým baníkom povolala policajné jednotky. V niektorých mestách, najmä v Targu Mureš prerástli národnostné potýčky a vybičovaný nacionalizmus do násilia s viacerými mŕtvymi. Samozrejme pri rozsahu a hĺbke komunistickej diktatúry nebolo možné previesť očistu verejného a politického života, pretože väčšina národa bola s bývalým režimom viac ale-

bo menej spojená. Rumunsko, ktoré nikdy predtým nezažilo demokraciu sa zmietalo v politickom chaose a stálo na pokraji ekonomického kolapsu. Tisíce ekonomických migrantov zaplavujúcich európske krajiny, vysoká miera korupcie v krajine a infraštruktúra v dezolátnom stave vytvorili v zahraničí veľmi nelichotivý obraz, ktorý sa pevne vžil i u nás. A tak, hoci už od spomínaných udalostí uplynuli dve desaťročia a Rumunsko sa výrazne zmenilo k lepšiemu, svoj obraz v zahraničí si zlepšuje len veľmi pomaly.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu grantu VEGA 1/1143/12.

Literatúra

GURŇÁK, D.: *Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy -*

historickogeografická analýza. Kartprint, Bratislava 2007, 208 s.

HRONSKÝ, M.: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920).* Veda, Bratislava 2011, 685 str.

KREJČÍ, O.: *Geopolitika stredoevropského priestoru.* Ekopress, Praha 2000, 319 str.

LENDVAI, P.: *Maďari - víťazstvá a prehry.* Kalligram, Bratislava 2011, 464 str.

ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947.* Kalligram, Bratislava 2008, 355 str.

STOSSER, E., PRINCE, M.: *Stupidní války.* Triton, Praha 2011, 291 str.

TOLMÁČI, L. a kol.: *Geografia pre 2. ročník gymnázií.* VKÚ, Harmanec 2009, 112 str.

TREPTOW, K.: *Dějiny Rumunska.* NLN, Praha 1997, 542 str.

GPS vo vyučovaní geografie

Štefan Karolčík, Roman Riška

Spôsob akým sa v súčasnosti orientujeme v neznámom prostredí, hľadáme konkrétne miesta, adresy, porovnávame vzdialenosti, či určujeme smery k zaujímavým lokalitám, radikálne zmenilo masové rozšírenie GPS navigátorov. Dnes už snád' neexistuje mobilné zariadenie, ktoré by neobsahovalo citlivý prijímač schopný zachytávať signály vysielané kozmickými satelitmi GPS. A tak namiesto podrobnej tlačenej mapy, omnoho častejšie spúšťame vo svojich mobilných telefónoch, tabletoch, či notebookoch špeciálne programové aplikácie, ktoré nás s veľkou presnosťou dokážu k určenému cieľu doviest'.

Slovenský vzdelávací systém pozor- nosť učebným aktivitám využívajúcim GPS a až na malé výnimky (Učebnica Geografie pre 5. ročník ZŠ a 1. ročník gymnázií) sa mladí ľudia zoznamujú s princípmi tejto voľne dostupnej technológie prevažne sami. Pritom vzdelávací obsah väčšiny povinných predmetov zahrnutých do nižšieho aj vyššieho sekundárneho vzdelávania ponúka rad možností, ako na vybraných príkladoch z bežného života priblížiť žiakom význam, riziká aj výhody použitia technológií GPS. Výnimočný potenciál má v tomto smere najmä geografia so svojim špecifickým postavením a snahou rozvíjať u žiakov kompetencie prevažne priestorového a integrujúceho charakteru.

GPS a vzdelávanie

GPS, alebo tiež globálny polohový systém, je doposiaľ jediný, aj pre civilné účely fungujúci celo planetárny navigačný systém, ktorý tvorí približne 30 kozmických družíc vypustených postupne, od roku 1978 Ministerstvom obrany USA. Tak ako mnoho iných prelomových technologic-

kých riešení, aj tento systém bol pôvodne vyvinutý pre čisto vojenské účely. Názov NAVSTAR (*Navigation System with Timing and Ranging*) neskôr vystriedala skratka GPS. Tú tvoria začiatkové písmena anglických slov *Global Positioning System* a môžeme ich voľne preložiť ako celo planetárny systém na určovanie zemepisnej polohy. Zámerne znepresňujúci mechanizmus bránil až do začiatku mája 2000 širšiemu civilnému rozšíreniu tejto novej navigačnej technológie.

Na výpočet presnej polohy potrebuje GPS zariadenie analyzovať signál minimálne zo štyroch družíc, ktoré obiehajú vo výške 20 až 350 km nad zemským povrchom. Ide zhruba o 30 družíc, z ktorých je približne 24 aktívnych. Samotný princíp výpočtu zemepisnej polohy je relatívne jednoduchý a vychádza z prepočtov vzdialeností od niekoľkých zachytených GPS družíc.

Z pohľadu potrieb vzdelávacej praxe je dôležité, že mimoriadne slabý signál vysielaný kozmickými satelitmi nie je nijako šifrovaný, ani spoplatňovaný a možno ho

preto neobmedzene využívať kedykoľvek a kdekoľvek na Zemi. Navyše v kombinácii s jednoduchým programovým vybavením, kvalitnými a priebežne aktualizovanými podkladovými mapami (*Yahoo!Maps*, *Google maps* a podobne), sú mobilné zariadenia schopné rýchlo a prehľadne vykresliť väzby, vzájomné vzťahy a súvislosti medzi zobrazenými prvkami krajinskej sféry. Väčšina dostupných softvérových aplikácií tiež umožňuje jednoduché vytváranie vlastných mapových vrstiev s podrobným popisom doplnených objektov, multimédiá nevynímajúc. Upravené mapové diela tak výborne plnia úlohu analytickej učebnej pomôcky s možnosťou jej ďalšieho didaktického spracovania. Pre školy je priaznivá aj situácia na trhu zariadení schopných prijímať a spracovať GPS signál. Celosvetový nárast počtu predaných výrobkov s GPS čipmi zároveň sprevádza reálny pokles ich cien. Z tohto pohľadu sú čoraz dostupnejšie prístroje (digitálne fotoaparáty, kamery, náramkové hodinky, usb-kľúče a pod.), ktoré dokážu s presnosťou na metre určiť, kde sa práve nachádzajú. Je potrebné zdôrazniť, že zariadenia s integrovanými GPS

prijímačmi nekomunikujú s družicami obojsmerne a v žiadnom prípade tak nepripievajú k monitorovaniu svojho pohybu po krajine.

GPS v geografii

Ak opomenieme úvodné témy prezentované v nových učebniciach geografie pre 5 ročník ZŠ a 1. ročník gymnázií, cielene venované problematike mapovania Zeme a určovania zemepisnej polohy, špeciálna požiadavka na využívanie súradnicového systému s presnou lokalizáciou prvkov v obsahu máp v ostatných tematických celkoch definovaná nie je. Sedem- a osem-miestne číselné rady označujúce presnú polohu miesta však nadobúdajú úplne iný charakter, ak sa počas geografickej exkurzie spájajú s dobrodružným hľadaním dôkladne ukrytých pokladov, plných nečakaných prekvapení. Možno ich skryť, či dobre zamaskovať aj na školský dvor, prípadne v najbližšom okolí školy. Príprava zaujímavej učebnej aktivity sa tak zjednoduší a výrazne skráti. Bežné učebné činnosti akými sú opakovanie, precvičovanie, ale aj preverovanie vedomostí získajú novú a pre žiakov veľmi príťažlivú podobu. V prípade, že nie sme schopný zabezpečiť dostatok GPS zariadení, môžeme v priestore hry (školské ihrisko, lúka, park, námestie) niekoľkým bodom (rohy budov, križovatky chodníkov, samostatne stojace stromy a pod.) presne určiť zemepisnú polohu. Z týchto orientačných bodov si žiaci následne musia odvodiť základné svetové smery a odhadnúť polohu zadaných skrýš.

Príklady zadaní úloh:

Úloha 1: Minuloroční deviataci podľa dlhoročnej tradície ukryli v blízkosti našej školy všetky koncoročné testy z angličtiny, slovenského jazyka a matematiky. Pomohli si pritom vedomosťami z geografie. Zanechali však iba mapku s označením piatich miest a umiestnením jednej z dvoch tajných správ. Podarí sa Ti ukryté testy nájsť? (Obrázok 1)

Úloha 2: Pokúste sa čo najpresnejšie určiť geografickú polohu vstupnej brány do telocvične Gymnázia. Využite pri tom označené miesta v mape najbližšieho okolia školy (Obrázok 2).

Geokešky

Geocaching predstavuje istý druh športovej, turistickej zábavnej hry, ktorej jednoduchý princíp spočíva v zakladaní a hľadaní už ukrytých schránok. Pre schránku – *cache* sa v slovenčine používa aj výraz

„keška“. Geocaching využíva pri ich hľadaní navigačný systém GPS a znalosť presnej polohy (geografické súradnice v systém WGS 84) kešky. Skrýšu zvyčajne tvorí vodotesná nádoba rôznej veľkosti, v ktorej je ceruza alebo pero, zápisník (*logbook*), upozornenie o hre geocaching pre náhodného nálezcú a rozličné menšie predmety. Tie môžu slúžiť na zámenu, ak je „geokešer“ (hľadač skrýš) úspešný. Existuje viacero typov kešiek z ktorých najznámejšie sú tradičné kešky, multi kešky, „mysterky“, alebo kešky s príbehom, či záhadou a kešky o Zemi. Z pohľadu vyučovania geografie majú mimoriadny význam najmä multi kešky (súradnice uvedené na stránke doviedú hľadača iba k prvej nápovede), mysterky (na získanie GPS súradníc je nevyhnutné vyriešiť náročné úlohy, rébusy, hlavolamy, často zasadené do pútavých príbehov) a samozrejme kešky o Zemi (zemské skrýše – *Earthcache*) umiestnené na unikátnych miestach. Objavením skrýše tohto typu získame vedomosti o výnimočných prírodných javoch a spoznáme pozoruhodné, často chránené prírodné vytvory.

S narastajúcim počtom ľudí s GPS prístrojmi, rastie aj počet ukrytých schránok. V súčasnosti je ich na území Slovenska niekoľko tisíc a pokrývajú všetky povrchové

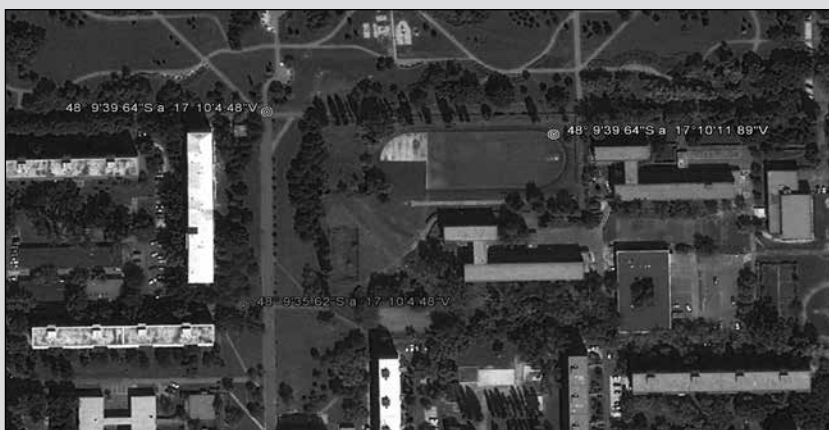
celky a väčšie sídla. Dnes už nie je problém rôzne tematicky zamerané školské vychádzky, exkurzie alebo prehliadky miest spojiť s hľadaním vhodných kešiek. Samozrejme nie je nutné obmedzovať svoj pohyb výlučne na územie Slovenskej republiky a v prípade záujmu dokážeme na internete rýchlo nájsť polohu zaujímavej schránky kdekoľvek na svete.

Aby ste sa mohli stať úspešným geokešerom, potrebujete sa zaregistrovať najprv na medzinárodnom (oficiálnom - www.geocaching.com) a následne na slovenskom webovom portáli venovanom tejto hre (www.geocaching.sk). Registráciou získate právo zapisovať sa do *logov* (zápisníkov) kešiek na internete, zakladať nové kešky, získať presné súradnice už založených kešiek, spoznať štatistiky návštev hľadačov jednotlivých kešiek a mnoho ďalších užitočných informácií. Vyhľadávať skrýše prostredníctvom webovej stránky možno viacerými spôsobmi a záleží len na používateľovi, či kritériom výberu bude adresa, poloha, názov, meno jej zakladateľa alebo iný parameter (Obrázok 3).

Každý keške je venovaná samostatná stránka. Na nej sú zverejnené všetky dôležité informácie týkajúce sa názvu kešky, jej presnej lokalizácie, mena zakladateľa (au-

Obrázok 1

Obrázok 2

tora), dátum založenia (skrytia), náročnosť (*Difficult*) jej objavenia a prístupu k nej (*Terrain*). Ďalej sú to údaje o veľkosti schránky a jej obľúbenosť u hľadačov. (Obrázok 4)

Charakteristika náročnosti určuje stupeň ako dobre zakladateľ kešku ukryl. Skrýša môže byť položená na betónovom parkovisku, kde ju nájdete pohodlne autom, ale môže byť aj výborne zamaskovaná v kôre stromu, kde ju nemožno vidieť. Extrémom môže byť aj keška na vrchole pohoria, kde sa geocacher nedostane bez horolezeckého vybavenia (*Terrain* má päť hviezdičiek), ale náročnosť nájdenia je relatívne malá (*Difficult* má iba jednu hviezdičku). (Obrázok č.5)

Úspešný lov na kešku hľadač zaznamená do zápisníka (*logbook*) uloženého v schránke a ak to jej rozmery dovoľujú vloží do nej, alebo vymení v nej nejaký predmet. O svojom konaní urobí v zápisníku kešky záznam formou IN: - vložený predmet, OUT: vybraný predmet, prípadne NT: - žiadna zmena (*No Trade* - žiaden obchod). Po návrate domov nakoniec vyplní na webovej stránke kešky formulár informujúci ostatných hráčov o návšteve skrýše a miere jeho úspešnosti pri jej hľadaní.

Oproti hľadaniu existujúcich kešiek je proces súvisiaci so zakladaním nových náročnejší a zdĺhavejší. Okrem registrácie na oficiálnych stránkach *geocachingu* si vyžaduje rešpektovanie zverejnených pravidiel zakladania skrýš. Tie zahŕňajú napríklad podmienku, aby vybrané miesto bolo voľne dostupné, nachádzalo sa v dostatočnej vzdialenosti od inej kešky (minimálne 161 m), pričom za najdôležitejšie kritérium výberu umiestnenia skrýše je považovaná atraktivita lokality z pohľadu jej výnimočnosti, ojedinelosti a nevednosti. Na určenie presných geografických súradníc novej kešky je tiež nevyhnutné merania viackrát a vo viacerých dňoch opakovať, najlepšie s rôznymi typmi GPS prijímačov. Posledným krokom pred zverejnením kešky na webových stránkach je jej registrácia. Tá pozostáva z vyplnenia rozsiahleho elektronického formulára v ktorom je potrebné uviesť podrobné informácie o povinných, ale aj dodatočných (voliteľných) charakteristikách kešky (typ, veľkosť, názov, autor, súradnice, náročnosť a pod.). (Obrázok č.6)

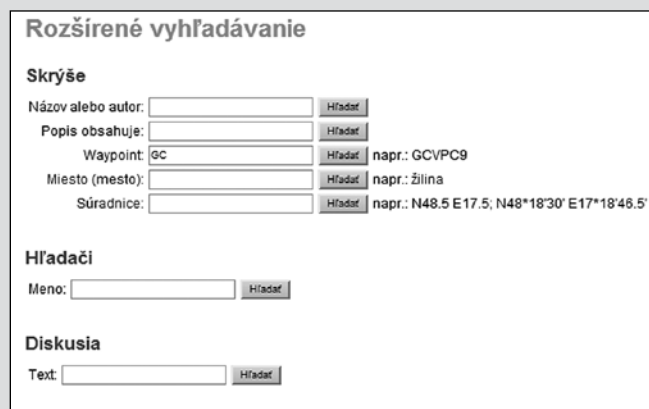
Multi keška:

Devín – Slávny svedok minulosti

Vychádzky a exkurzie ako špecifické formy vyučovania s nezastupiteľnou úlohou v geografickom poznávaní by v žiadnom prípade nemali chýbať v učebných plánoch tohto prierezového predmetu.

Geocaching predstavuje veľmi atraktívnu alternatívu k tradične vedeným a organizovaným exkurziám. Stavia na prirodzených

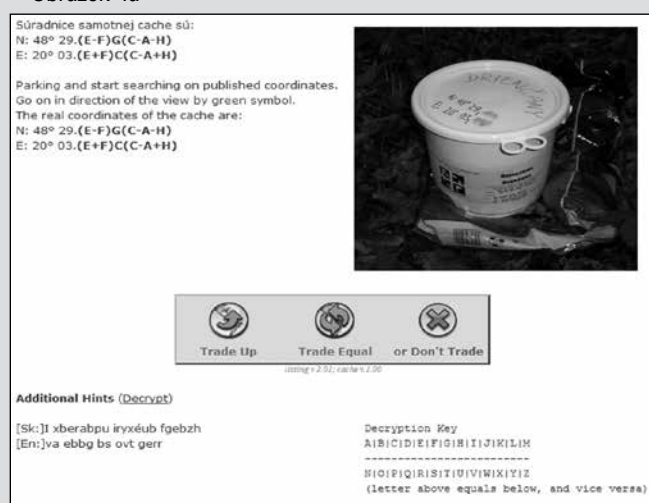
stimulačných prvkoch premyslenej didaktickej hry, ako sú súťaživosť, zvedavosť, chuť vyhrať a byť úspešný, spontánne mo-

Obrázok 3

Obrázok 4a

Obrázok 4b

tivujúcich zapojených žiakov. Navyše stavia súťažiacich do rôznych problémových situácií, ktoré je potrebné spoločne, alebo individuálne vyriešiť.

Pri výbere vhodnej lokality na založenie kešky, ktorá by sa zároveň mala stať aj miestom realizácie geografickej exkurzie je potrebné zohľadniť viacero faktorov. Medzi najdôležitejšími sú dobrá dostupnosť lokality zo školského zariadenia a atraktívnosť prostredia z pohľadu obsahu vzdelávania a reálnych potrieb vyučovania. Taktiež dôležité je zobrať do úvahy fyzickú náročnosť stanovenej trasy a jej prispôsobenie veku cieľovej skupiny žiakov a predpokladanú (vyžadovanú) dobu trvania exkurzie.

Po dôkladnom zvážení všetkých skutočností bola v našom prípade za najvhodnejšiu vybraná oblasť na južnom úpätí Malých Karpát v okolí Devínskej Kobyly, na hraniciach Bratislavských mestských častí Devín a Devínska Nová Ves. Územie ponúka veľké množstvo výnimočných prírodných a kultúrno-historických zaujímavostí a na relatívne malej ploche unikátne chránené územia, vtáčie areáli a pamiatky národného, ale aj Európskeho významu (NATURA 2000). K výberu tejto lokality tiež prispela existencia označených turistických chodníkov a náučného chodníka Devínska Kobyľa. (Obrázok 7 - Zdroj: <http://turistika.freemap.sk/?l=3817-e93b> (Freemap Slovakia, OpenStreetMap))

Zadanie Multi kešky

Multi kešku tvorí osem zastávok z ktorých jedna (finálna) neobsahuje žiadne zadanie. Tajnička s riešením je navrhnutá tak, aby hráči (žiaci) nestratili záujem o hru ani v prípade, že sa im nepodarí nájsť všetky kešky alebo správne odpovedať na otázky. Samotné zadanie tvoria dve vzájomne prepojené časti, pričom otázky označené nepárnymi číslami predstavujú kešky, ktoré treba najprv nájsť a následne vyriešiť úlohy v nich ukryté. Na otázky označené párnymi číslami je možné vyhľadať správne odpovede v textoch informačných tabulí rozmiestnených po zvolenej trase (Obrázok 8).

Zastávka – Stage A – Devín (obec, hrad)

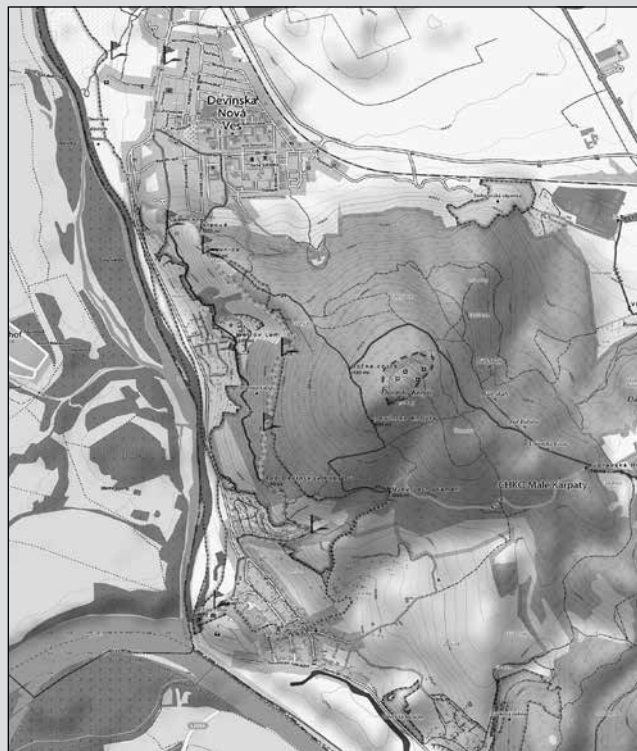
Bola zámerne umiestnená na rozľahlé a voľne prístupné parkovisko pod hradom Devín, kde nie je problém rozdať žiakom zadania a povedať základné pokyny k organizácii a očakávanému priebehu exkurzie. Na zastávke je tiež vhodné stručne žiakov oboznámiť s históriou Devína neodmysliteľne spojenou s hradom Devín.

Obrázok 5

Obrázok 6

Obrázok 7

Obrázok 8

Ukrytá keška obsahuje text s informáciami o významných stredovekých európskych ríšach dokázateľne pôsobiach na území Slovenska. Úlohou žiakov je doplniť názov jednej z nich, priamo susediacej s Devínom. Ako pomôcka slúži alternatívna úloha s požiadavkou určiť meno vedľajšej ulice (od miesta, na ktorom stoja) vyznačenej na výreze z mapy umiestnenej na blízkej informačnej tabuli (Obrázok 9).

Obrázok 9

Zastávka – Stage B – Ochrana prírody v okolí Devínskej Kobyly

Zastávka nasleduje po náročnejšom výstupe k informačnej tabuli po svahu

Obrázok 10

Obrázok 11

Devínskej Kobyly. Tematicky je venovaná ochrane prírody s dôrazom na chránené územia vyskytujúce sa v okolí Devínskej Kobyly. Cieľom ochrany prírody a krajiny je obmedzovanie zásahov, ktoré môžu ohroziť, poškodiť alebo zničiť podmienky a formy života, prírodné dedičstvo, estetický vzhľad krajiny, znížiť jej ekologickú stabilitu, ako aj odstraňovanie následkov takých zásahov. Ide teda o starostlivosť a ochranu ekosystémov, ako aj ich jednotlivých zložiek - horniny, reliéf, pôda, ovzdušie, rastlinstvo, živočíšstvo a pod.

Úlohou žiakov je zistiť v akom stupni ochrany je NPR Devínska Kobyla (Obrázok 10).

Zastávka – Stage C – Devínska brána (rieka Dunaj a Morava)

Hlavným dôvodom pre umiestnenie tejto zastávky bol výborný výhľad na Devínsku bránu, dolný tok rieky Morava a jej sútok s druhou najdlhšou riekou v Európe - Dunajom. V zadaní úlohy ukrytej kešky sme využili vedomosť o premiestňovaní koryta aj miesta sútoku týchto dvoch riek v dávnej geologickej minulosti. Práve neďaleko kostola v Devínskej Novej Vsi pred 600 tisíc rokmi, ústila rieka Morava do Dunaja.

Úlohou žiakov je určiť (vypočítať) vzdialenosť k tomuto miestu pomocou priloženej turistickej mapy. Tá obsahuje iba číselnú mierku. Aby žiaci dokázali úlohu správne vyriešiť musia použiť vlastné, originálne postupy a zostrojiť si alternatívne meradlo (palec, minca a pod.), pričom interval s akceptovateľnými odpoveďami zohľadňuje viac ako dvojcentimetrovú odchýlku (1 km) (Obrázok 11 a 12).

Zastávka – Stage D – Rastlinstvo a živočíšstvo v NPR Devínska Kobyla

Zadaná úloha na tejto zastávke sa venuje obsahu informačnej tabule popisujúcej rastlinstvo a živočíšstvo oblasti NPR Devínska Kobyla. Žiaci v nej majú objaviť

spoločné pomenovanie pre zástupcov stepných a lesostepných (xerothermných) druhov rastlín a živočíchov. Devínska Kobyla je jednou z najkrajších a najcenejších skalnatých stepí na Slovensku, s mimoriadne bohatou flórou a faunou. Z tu žijúcich 1 100 druhov rastlín sú mnohé veľmi vzácne (napr. poniklec veľkokvetý, kosatec nízky, ihlica nízka alebo 19 druhov orchideí). Výnimočný je tiež výskyt stepných druhov fauny, ktoré majú stredomorský (meridiálny) alebo čiernomorský (pontický) areál výskytu.

Cache name: Devín - slávny svedok minulosti

Stage: C – Devínska brána (March und Donau)

GPS: N 48° 11.21840' E 16° 58.95445'

PROSÍME NENÍČIŤ, NEPREMIESTŇOVAŤ!
PLEASE DO NOT DISTURB OR RELOCATE!

Eurysaka vždy fascinoval výhľad na Devínsku bránu do ktorej si začala niekedy pred 400 tis. rokmi raziť svoju cestu naša najväčšia rieka Dunaj. Pozadu nezaostávala ani susedná rieka Morava, ktorá toto územie ešte pred 100 rokmi v päť kilometrov širokom páse zaplavovala. Teda v období, kedy žil Morava zaplavovala celé územie takzvaného Moravského poľa (približne 900 km²).

Ešte pred 600 tis. rokmi bol sútok Moravy a Dunaja v dnešnej Devínskej Novej Vsi neďaleko domu v ktorom Eurysaka vyrastal. Dnes už na tomto kopčeku stojí kostol Duchá Svätého. Vašou úlohou bude vypočítať (napr. pomocou priloženej turistickej mapy) vzdialenosť od domu Eurysaka k miestu na ktorom sa práve nachádzate. Vypočítanú vzdialenosť porovnajte s nasledujúcou tabuľkou a výsledné písmeno si zapíšte do riešenia.

metrov	1 000 – 1 999	2 000 – 2 999	3 000 – 3 999	4 000 a viac
písmeno	I	P	E	L

MIERKA 1 : 40 000

Obrázok 12

Zastávka – Stage E – Historické premeny Devínskej Kobyly a okolia

Ide o odychovú zastávku umiestnenú na lúke nad Waitovým lomom, ku ktorej sa dá ľahko dostať viacerými, ochranármi tolerovanými cestičkami, zo značeného turistického chodníka. Navyše je z miesta dobrý výhľad na rakúsky zámok Schloss Hof a automobilku Volkswagen. Po nájdení skrýše je potrebné sa k chodníku (rázcestie Rovnica) vrátiť späť.

Inšpiráciou pre zadanie bol rozvoj vý-
roby a obchodu v mladšej dobe bronzovej.
Popri Morave cez Devínsku bránu na sever
viedla tadiaľ známa obchodná cesta, ktorá
spájala južnú Európu s Baltickým morom.
Úlohou žiakov je zistiť názov tejto cesty.
Pomôckou je im fotografia s popisom mi-
nerálu, ktorý sa po ceste spolu s dobytkom,
kožušinami, otrokmi, bronzovými výrob-
kami prepravoval a cesta tak dostala podľa
neho svoje historické pomenovanie. Obrá-
zok 13 a 14).

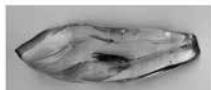

Obrázok 13

	Cache name: Devín - slávny svedok minulosti
	Stage: E - Historické premeny
	GPS: N 48° 11.94538' E 16° 58.62090'
PROSÍME NEŇICHT, NEPREMIESTŇOVAT! PLEASE DO NOT DISTURB OR RELOCATE!	

Územie našej Dony (ľavého brehu Dunaja) sa začalo osídľovať príchodom prvých rotníkov asi
pred 5 000 až 3 500 rokmi. S rozvojom obchodu v dobe bronzovej ľadeto viedli významné
transkontinentálne obchodné cesty - jedna z nich východo-západne prechádzajúca tujajsa oblasť
Čierneho mora so susednou Európa. Kolbi z doby železnej pravdepodobne začali s vyklčováním
pôvodných dubevých lesov na svačích Devínskej Kobyly, na ktoré nachádzalo odlesnenie
samotného vrcholu Devínskej Kobyly napoleonskými vojskami. Už za čias Veľkomoravskej ríše sa
tu týčil hrad Devín a boli tu vybudované aj dve obranné hradištká.

Podľa višak na časovej osi trochu späť do čias, kedy žil Eurysak. Hrad Devín, vtedy vypadal asi
trochu inak, keď nie ako ho poznáme z dnešných výkopov. Isté višak je, že tu bolo významné
obchodné centrum. Hore stálo na kolbovke dvoch transkontinentálnych obchodných ciest a
sústreďlo sa tu tým pádom aj veľké množstvo obchodníkov. Na sáčkách sa tu hŕnvali aj maľé
Eurysak s kamarátom na včiatok a rímskych cisárov. Višak ich pri tom aj jeden obchodník, ktorý
ľadeto prechádzal. Išiel od Baltického mora z Toruše domov do Aquileje pri Jadrane. Doma ho
čakal dvojnásobný syn, ktorého ešte nevidel. Napadlo mu, že by synovi mohol donesť darček z jeho
obchodných ciest po Európe. Spýtal sa tak chlapcov, či by nevymenili ich drevené meče za meč
vážnych kameňov, ktoré prevažá. Chlapci ani chvíľu neváhali a urobili tak výhodný obchod.
V meči sa nachádzala desiatka takýchto kameňov.

Vašou ďalšou indíciou bude názov obchodnej cesty po ktorej náš neznamý obchodník išiel.
Zhodou náhod sa jej názov zhoduje s menom minerálu odhaleného na obrázku hore. Ide o
mineralizovaný zvyšok trefohornej žilvice inčinných stromov (stare okolo 50 miliónov rokov).
Máše mať farbu: prieľadnú, žltú, hnedú, červenú, kávovú, ale aj bielu. Zvyknú z sa neho vyrábať
šperky a ozdobné predmety.

Obrázok 14

Zastávka – Stage F – Paleontologické nálezisko Pieskovce (Sandberg)

Vybrané miesto je poslednou zastávkou s jednoduchou faktografickou otázkou na ktorú je možné ľahko zistiť správ-

nu odpoveď, prípadne si pomôcť údajmi na informačnej tabuli. Lokalita Pieskovce, vďaka Dionýzovi Štúrovi známa pod názvom Sandberg bola pred 15 miliónmi (trefohory) rokmi plytkým dnom mora, ktoré sa rozprestieralo vo Viedenskej panve. Druhýkrát v trefohorách bola Devínska Kobyla zaplavená sarmatským morom. Sandberg bol teda striedavo morským dnom, plážou a útesom. Dnes je to neogénne paleontologické nálezisko európskeho významu, kde sa našli zuby žralokov (11cm dlhé), tuleňov i veľrýb, pancier korytnačky, ale aj skameneliny (fosílie) vyše 350 druhov trefohorných organizmov (napr. kosti nosorožcov, antilop, medveďa jaskynného a antropoidných opíc). Medzi najvzácnejšie nálezy patria zuby Dryopiteka, ktorý sa zaraďuje k predchodcom dnešných ľudoopov (šimpanz, gorila, orangutan). Nálezisko bolo odkryté lomom na ťažbu piesku (Obrázok 15).

Obrázok 13

Zastávka – Stage G – Devínska Nová Ves

Posledná zastávka nevyhnutná pre získanie finálnych súradníc záverečnej skrýše. Miesto bolo zvolené zámerné. Ide o väčšiu voľnú trávnatú plochu v blízkosti budovy múzea (Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku), na ktorú sa zmesť celá trieda bez toho, aby obmedzovala iných ľudí na chodníku alebo v obci. K dispozícii sú tiež lavičky pre pohodlné dopočítanie súradníc. Zadanou úlohou v dobre zamaskovanej keške je správne vylúčiť geografické pojmy, ktoré nesúvisia s chorváckym národom. Pojmy sú vybrané prevažne z Balkánskeho polostrova, pričom väčšina súvisí s týmto národom (štátom). Pomôckou im je fakt, že stoja pred múzeom kultúry tohto národa.

Final – Železná opona

Finálna keška s prekvapením je venovaná spomienkam na bývalý režim komunistickej strany. Je dôležité pripomínať žiakom aj túto časť našej histórie a miesto

v tesnej blízkosti vojenského bunkra a hraníc s Rakúskom, je na to veľmi vhodné. Práve toto miesto bolo ešte pred niekoľkými rokmi najstráženejším územím v bývalom Československom štáte a jeho legálny prechod nebol možný. Od roku 1948 boli postupne zlikvidované všetky samoty a krčmy v blízkosti hraníc. O osobách, ktoré ilegálne opustili Československo, začala štátna bezpečnosť (ŠtB) viesť podrobné záznamy. Model vojenského systému stráženia hraníc, ktorý urobil z hranice takmer nepreniknuteľnú hrádzu, sa začal uplatňovať po roku 1951. Celkovo sa na československom úseku železnej opony odhaduje najmenej 300 obetí. Revolučnú zmenu vo vzájomných vzťahoch dvoch, v minulosti nespojitelných svetov, dnes reprezentuje verejne prístupný Cyklomost slobody, spájajúci Devínsku Novú Ves s rakúskym Schlosshofom.

Geografická vychádzka s využitím hry geocaching

Aby sme overili splnenie stanovených cieľov, prínos a reálnu uskutočniteľnosť geografickej vychádzky s využitím hry geocaching a založenéj multi kešky Devín - Slávny svedok minulosti, zorganizovali sme dve samostatné vychádzky so žiakmi bratislavských škôl. Prvá (experimentálna) prebiehala s menším počtom žiakov (3 zo ZŠ a 2 zo SŠ) a za hlavný cieľ si stanovila overenie záujmu zúčastnených o takýto typ vychádzky, dostupnosť skrýš a posúdenie náročnosti jednotlivých úloh. Nemenej dôležité bolo zistenie nakoľko zvládnuteľná (časovo aj fyzicky) je pre zúčastnených žiakov samotná trasa vychádzky s celkovou dĺžkou 7,5km a prevýšením približne 200m.

Druhá geografická vychádzka prebehla 21. 3. 2012 a zúčastnilo sa jej 16 žiakov a 2 pedagógovia Strednej priemyselnej školy stavebnej a geodetickej. Samotnej vychádzke predchádzala štandardná vyučovacia hodina zrealizovaná v priestoroch školy. Program hodiny pozostával z prezentácie základných charakteristík technológie GPS a vysvetleniu princípov (pravidiel) medzinárodnej hry Geocaching.

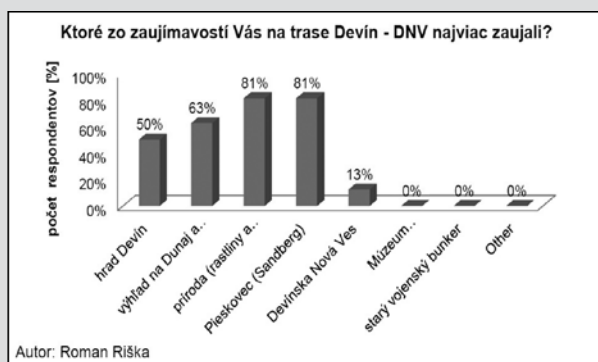
Hneď na začiatku vyučovacej hodiny bol žiakom rozdán dotazník v ktorom mali popísať svoje doterajšie skúsenosti s navigačným systémom, existujúcimi GPS prístrojmi a Geocachingom. Alarmujúca bola najmä skutočnosť, že sa viac ako polovica (53%) z opýtaných respondentov vyjadrila o GPS ako o technológiu, ktorej sa doteraz na žiadnej škole nevenovali a neučili (Graf 1).

Graf 1

Graf 2

Graf 3

Graf 4

Záujem spoznať autentické názory účastníkov na celkovú úspešnosť realizovanej geografickej vychádzky, zistiť ich hodnotiace postoje k náročnosti zadania, priebehu, organizácii, či samotnému trasovaniu vychádzky, nás inšpiroval k vypracovaniu druhého dotazníku. Ten sme administrovali po absolvovaní vychádzky. Takmer polovica respondentov (51 %) sa v ňom vyjadrila, že sa im vychádzka s využitím geocachingu páčila a 31% sa páčila veľmi, pritom viac ako polovica respondentov (56%) by privítalo možnosť, ak by sa pri školských akciách mimo priestorov školy realizoval geocaching (Graf 2).

Spolu 94% si myslí, že sa na geografickej vychádzke niečo nové naučilo (dali by mi za odpoveď jednotku alebo dvojku). Zo zaujímavostí, ktoré sa im najviac páčili prekvapujúco 81 % vybralo prírodu (rastliny a živočích), pričom tá sa v dobe exkurzie (na jar) iba prebúdzala. Rovnaký počet percent získal Sandberg za ktorým nasledoval so 63 % výhľad na Dunaj a Moravu. Hrad Devín zaujal 50 % respondentov (Graf 3 a 4).

Záver

Masové využitie GPS navigátorov a neustále spresňovanie dostupných mapových podkladov, rozširuje možnosti aplikácie

navigačných systémov v civilnom aj pracovnom živote. V súčasnosti stačí, aby mal zranený turista pri sebe zapnutý mobilný telefón a záchranári presne vedia, kde sa nachádza. Interaktívne mapy zverejňujú aktuálne jedálne lístky reštaurácií, programy kín, divadiel, alebo miesta na ktorých práve došlo k výluke dopravy. Vzdelávacie programy musia zohľadňovať reálne potreby žiakov. Iba tak dokážu zabezpečiť ich úspešné napredovanie a uplatnenie sa na trhu práce.

Orientácia predmetu geografia na zemský povrch a aktivity pripútané ku konkrétnemu miestu, výrazne napomáha aplikácii učebných činností využívajúcich GPS. Ozajstný vzdelávací potenciál tohto systému sa prejaví najmä v kombinácii s obľúbenou celosvetovou hrou Geocaching a organizovaním netradičných geografických vychádzok a exkurzií.

Literatúra a pramene

ADÁMEK, R. a kol.: *Moderná didaktická technika v práci učiteľa*. Učebný materiál - modul 2. pre UIPŠ v súčinnosti vydala Elfa, s.r.o., Košice 2010, 197 str.

HELPHY, J., HUSÁR, L.: *Družicová geodézia - Globálny polohový systém*. 1. vydanie. Vydavateľstvo STU v Bratislave, Bratislava 2003. s. 186 str.

DOUBRAVA, J. 1956. *Zemepisné vychádzky*. Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha 1956., 253 str.

KUBLINIÁK, M.: *Čo je to geocaching geocaching.sk outdoor. Geocaching na Slovensku outdoor*. [Online] www.navigator.sk, 1. 1 2006. <http://www.geocaching.sk/co-je-to-geocaching.php?a=2>.

MITASOVÁ, D.: *Návrh exkurzie na náučnom chodníku Devínska Kobyla pre 2. stupeň základných škôl*. Univerzita Komenského v Bratislave - Prírodovedecká fakulta, 2010 Bratislava.

TOLMÁČI, L. a kol.: *Geografická exkurzia - nástroj praktického vzdelávania (Aplikácia na Slovensku)*. IUVENTA, Bratislava 2008.

<http://www.geocaching.com/>

<http://www.geocaching.sk/>

<http://www.geocaching.cz/>

<http://www.esa.int/esaNA/index.html>

<http://www.glonass-ianc.rsa.ru/pls/htmldb/f?p=202:1:8819612064511969735>

<http://maps.google.com/>, <http://maps.yahoo.com/>

<http://www.mygeomate.com>

<http://earth.google.com/intl/sk/>

Horný Zemplín možno označiť za najodľahlejší región Slovenska, lebo je najvzdialenejší od metropole Bratislavy. Do regiónu na krajnom severovýchode treba trochu dlhšie cestovať, za námahu to však stojí. Horný Zemplín má málo pozmenenú malebnú vidiecku krajinu so starostlivo uchovávanými ľudovými tradíciami. Je to kraj Polonín s nedotknutou prírodou, starobylých drevených kostolov i domovinou predkov slávneho Andy Warhola, ktorého popartovým dielam je venované múzeum v Medzilaborciach. Ponúkajú sa ruiny stredovekých hradov, honosné kaštiele premenené na múzea i pamiatky dejín Rusínov a gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, čo dáva regiónu tak trochu nádych exotična.

Región Horného Zemplínu sme vyčlenili tak, že do neho patria územia piatich okresov Prešovského kraja: Humenné, Medzilaborce, Stropkov, Snina a Vranov nad Topľou. Leží v severovýchodnom cípe Slovenska, na severe ho ohraničuje štátna hranica s Poľskom, na východe siaha až po hranicu s Ukrajinou. Západná hranica regiónu prebieha po chrbtoch a dolinách Nízkych Beskyd, len zhruba kopíruje historickú hranicu medzi Zemplínom a Šarišom. Prírodnejší ráz má južné ohraničenie Horného Zemplína, od Dolného Zemplínu ho oddeľuje mohutná hradba Vihorlatských vrchov, ktorá sa na západne znižuje do Brekovskej brány. Keďže sme sa pri vyhraničení regiónu držali okresných hraníc, na juhovýchode je toto ohraničenie posunuté na sever od spomínanej Vihorlatskej bariéry, leží tu niekoľko dedín okresu Sobrance nami zaradeného do Dolného Zemplína.

Horný Zemplín predstavuje horskú časť historického Zemplína, ktorý takmer celý leží na území geomorfologických jednotiek Východných Karpát. Len okrajovo na juhozápade zasahuje do Východoslovenskej nížiny. Tu sa nachádza najnižšie položený bod regiónu, je v miestach, kde rieky Ondava a Topľa opúšťajú územie okresu Vranov nad Topľou. Má nadmorskú výšku 111 m. Najvyšší bod na území Horného Zemplína sa nachádza na krajnom severovýchode, trojhraničný vrch Kremenec tu kulminuje v nadmorskej výške 1 208 m. Mnohé pramene nesprávne uvádzajú výšku tejto kóty 1 221 m, tá však leží síce neďaleko, ale už mimo územia Slovenska. V Bukovských vrchoch, ktoré sú celkom

geomorfologickej oblasti Poloniny, je najvyšší a najčlenitejší reliéf celého regiónu. Západnejšiu časť flyšových Východných Karpát tvorí plošne najrozsiahlejšie územie regiónu – Nízke Beskydy. Na krajnom západe, v povodí Ondavy a Tople, sa rozkladá Ondavská vrchovina, východnejšie leží Laborecká vrchovina s najvyšším vrchom Vysoký grúň (910 m n. m.) Juhom Nízkych Beskyd sa v rovnobežkovom smere tiahne Beskydské predhorie, v západnej časti má charakter podhoria, na východe je zníženinou medzi Poloninami a Vihorlatskými vrchmi. Vihorlatské vrchy s najvyšším vrchom Vihorlat (1 076 m n. m.) majú vyššiu vulkanickú časť – podcelok Vihorlat a nižšiu kryštálicko-druhohornú časť – podcelok Humenské vrchy. Treťohornú sopečnú minulosť majú za sebou aj Slanské vrchy na juhozápade s najvyšším vrchom Šimonka (1 092 m n. m.). Pre krajinu Horného Zemplína je charakteristická prítomnosť veľkých dolín, ktoré pretínajú územie v poludníkovom smere a integrujú sa až v susednom Dolnom Zemplíne. Dolinami pretekajú hlavné východoslovenské rieky: Topľa, Ondava a Laborec s prítokom Cirocha. V Poloninách leží malé územie s tokmi, ktoré smerujú na územie susednej Ukrajiny a ústia do rieky Uh.

Z historického hľadiska je väčšina územia regiónu v našom vymedzení súčasťou Zemplína. Len malá časť na západe v okolí Hanušoviec nad Topľou patrí do Šariša. Od dávnych čias tento región využíval tranzitnú polohu, najmä oblasť Nízkych Beskyd prestavovala, koridor cez zníženú časť karpatského oblúka. Historické cesty sledovali

hlavné doliny a spájali severnú a juhovýchodnú Európu. V súlade s historickými sú aj dnešné hlavné sídelno-komunikačné osi regiónu.

V regióne Horného Zemplína s rozlohou 3 144 km² žije 214 253 obyvateľov (31. 12. 2010), hustotu zaľudnenia 68 obyv./km² je výrazne pod celoslovenským priemerom. Nachádza sa tu 6 miest a 222 vidieckych obcí. V mestách žije takmer polovica populácie (46,5 %). V najväčšom meste regiónu Humennom býva približne 16 percent obyvateľov regiónu (34 620 obyv.). Druhé najväčšie mesto regiónu je Vranov nad Topľou (23 069 obyv.), len o málo menšia je Snina (20 991 obyv.). Zvyšné 3 mestá patria do kategórie malých miest (Stropkov 10 828 obyv., Medzilaborce 6 437 obyv., Hanušovce nad Topľou 3 783 obyv.). Pre vidiecke sídla regiónu je typické, že ich je veľmi veľa a sú zväčša malé. Je len niekoľko obcí s počtom obyvateľov nad 2 000, najväčšou z nich je Belá nad Cirochou (3 380 obyv.). Zato je pomerne veľa obcí s počtom obyvateľov pod 100 obyvateľov. Najmenšou obcou regiónu je Rohožník (13 obyv.). Leží v okrese Medzilaborce, ktorý má v rámci celého Slovenska najmenej obyvateľov (12 052 obyv.) a aj najnižšiu hustotu osídlenia (28,2 %).

Humenné

Najväčšie mesto a centrum Horného Zemplína bolo dlhodobo sídlom rozsiahleho panstva významnej šľachtickej rodiny Drughetovcom. Ich zásluhou sa mesto môže pýšiť pôvodne renesančným kaštieľom.

Foto J. Lacika

Dobrý vojak Švejka v Humennom

lom s nádherným parkom. V niekdajšom šľachtickom sídle so sčasti zachovaným pôvodným interiérom dnes sídli Vihorlatské múzeum. V rámci jeho návštevy by sme nemali vynechať atraktívnu expozíciu ľudovej architektúry a bývania, má podobu skanzenu s ľudovými stavbami z horného Zemplína. Cenným exponátom je drevený kostol sv. Michala Archanjela pochádzajúci z Novej Sedlice. Turistickou kuriozitou je socha dobrého vojaka Švejka. Je symbolickým začiatkom turistickej cesty po stopách slávneho hrdinu Haškovho románu, ktorá smeruje až do južného Poľska.

Brekov

Laborec, jedna z najväčších východoslovenských riek, opúšťa územie Karpat cez Brekovskú bránu. Cestu cez prielom doliny od stredoveku stráži hrad Brekov, stojaci na kopci nad rovnomennou dedinou. Vybudovali ho v 13. storočí na mieste veľkomoravského hradiska. Dnes je pomerne ľahko prístupnou zrúcaninou s nádherným výhľadom do okolia. Hradný vrch, ktorý je okrajovým kopcom Humenských vrchov, skrýva v sebe zaujímavé krasové útvary. Nachádza sa tu nedávno objavená Brekovská jaskyňa a krasová priepasť Veľká Artajama.

Jasenov

Výstup z Jasenova k hradným zrúcaninám na jednom z vrcholov Humenských vrchov je dosť namáhavý. Odmenou je však nádherné miesto s fantastickým výhľadom. Hrad dali postaviť v 14. storočí.

V 16. storočí v ňom pôsobila peňazokazecská dielňa, ktorá bola tŕňom v oku kráľovským úradom v Uhorsku aj Poľsku. V roku 1551 dala v Prešove popraviť za to popraviť majstra Mikuláša. V 17. storočí bastiónové opevnenie hradu neodolalo útoku Rákociho vojsk. Dlhodobú zrúcaninu sa začiatkom 20. storočia pokúsil obnoviť gróf Gejza Andráši, po jeho snahách už po sto rokoch niet žiadnej stopy.

Snina

Mesto a centrum regiónu za Vihorlatom je bránou do Polonín. Začiatkom 19. storočia sa stalo centrom železiarskej výroby, ktorej tradíciu tu založil holandský podnikateľ Jozef Rholl. Patril mu klasicistický kaštieľ z 18. storočia, ktorý je však v zlom technickom stave. Na jeho nádvorí stojí socha Herkules, ktorú uliali v roku 1841 v miestnej zlievárni. Obľúbeným výletným miestom v okolí sú Sninské rybníky.

Kolonica

V Kolonickom sedle na severovýchodnom úpätí Vihorlatu v roku 1952 zriadili Vihorlatskú hviezdáreň, ktorá sa okrem vedecko-výskumnej činnosti venuje aj osвете a vzdelávaniu v oblasti astronómie. Objekt, ktorý dostal v roku 1999 novú modernú podobu, je vybavený najväčším ďalekohľadom na Slovensku, s najväčším sklom s priemerom jeden meter.

Drevené kostoly za Vihorlatom

V malebnom kraji za Vihorlatom sa zachovalo 9 vzácných drevených kostolov. Stoja v Kalnej Roztoke, Topli, Ruskom Potoku, Uličskom Krivom, Hrabovej Roztoke, Jalovej, Šmigovci (všetky v okrese Snina), v Ruskej Bystrej a Inovciach (oba okres Sobrance). Ďalšie dva chrámy zo Zboja a Novej Sedlice premiestnili do skanzenu v Bardejovských kúpeľoch a Humennom. Vzácné sakrálné stavby sú zväčša vo vlastníctve gréckokatolíckej cirkvi, chrám v Ruskom Potoku spravuje pravoslávna cirkev. Sedem z deviatich kostolov je na zozname národných kultúrnych pamiatok, chrám v Ruskej Bystrej je od roku 2008 zapísaný v prestížnom zozname pamiatok UNESCO. Väčšina z chrámov pochádza z 18. st., má typické trojdielne členenie a v ich interiéri sa zachovali vzácne ikonostasy a starobylé liturgické predmety.

Nová Sedlica

Najvýchodnejšia obec na Slovensku leží v nádhernom prostredí Národného

parku Poloniny. Je východiskom do jeho najkrajšej časti s pralesom Stužica a trojhraníčným vrchom Kremenec. Pôvodné lesné porasty buku a jeden v NPR Stužica boli v roku 2007 spolu s ďalšími pralesmi v Bukovských a Vihorlatských vrchoch zaradené do zoznamu svetového prírodného dedičstva UNESCO (Karpatské bukové pralesy).

Medzilaborce

Návštevnosť malého okresného mestečka v odľahlom pohraničí výrazne stúpa najmä vďaka zriadeniu ojedinelého Múzea moderného umenia Andy Warhola v roku 1991. Dôvodom bola skutočnosť, že rodičia svetoznámeho avantgardného umelca pochádzajú z neďalekej obce Miková. Okrem umeleckých skvostov svetového pop artu je tu stála expozícia o živote a diele Andy Warhola. Blízko múzea sa nachádza pravoslávny Chrám sv. Ducha z roku 1949. Interiér krásli pozoruhodná výmalba od svetoznámeho gréckeho maliara ikon Dimitriosa Leussisa, tvorí ju fascinujúca kompozícia 350 ikon na ploche 1 600 štvorcových metrov.

Krásny Brod

Malá obec v doline Laborca je starým kultúrnym a duchovným centrom miestneho rusínskeho a ukrajinského etnika. Po tatárskom vpáde sa tu usadili kolonisti z ukrajinského Podolska vedení kniežatom Theodorom Koriatovičom. Založili tu baziľiánsky kláštor, ktorý bol neskôr viackrát zničený a znovu obnovený. Vedľa kamen-

Foto J. Lacika

Andy Warhol v Medzilaborciach

Foto J. Lacika

Obnovený drevený kostol v Habure

ných ruín starého kláštora stojí od roku 2002 nový baziliánsky Monastier Zoslania sv. Ducha s chrámom. Pri zázračnej studničke v Krásnom Brode postavili kaplnku, do ktorej umiestnili zázračnú ikonu Bohorodičky pochádzajúcej z ukrajinského Podolska.

Habura

V malej pohraničnej obci sa podarilo zrealizovať pozoruhodný projekt. V júli 2011 tu slávnostne vysvätili drevený chrám sv. Mikuláša, ktorý sa zaradil medzi drevené kostoly severovýchodného Slovenska. Drevený chrám tu stál už v 16. storočí, ale chudobná dedina ho v roku 1759 musela predať, aby si mohla postaviť murovaný. Presunuli ho do susednej Malej Poľany, odkiaľ neskôr putoval do parku v českom Hradci Králové. Dnešný chrám v Habure je jeho verná replika.

Stropkov

V centre Stropkova sa nachádza významný historický areál so stredovekou históriou. V roku 1245 tu vybudovali hrad s pôdorysom tvare päťuholníka, v jeho vnútri bol palác a kaplnky. V 15. storočí sa o hrad bojovalo za osobnej účasti kráľa Mateja Korvína. Hrad zanikol počas stavovských povstaní, z kaplnky sa stalo presbytérium dnešného farského kostola rímskokatolíckej cirkvi, palác prebudovali na kaštieľ. Priebeh hradieb vidno podľa zvýraznených kameňov okolo kaštieľa. Severne od centra sa nachádza bývalý kláštor františkánov, ktorý v roku 1921 za-

čali obývať gréckokatolícki redemptoristi, ktorí sa po desiatich rokoch presťahovali do Michaloviec. V susedstve kláštora stojí gréckokatolícky chrám postavený v roku 1949, v totalitných rokoch ho úrady prideliť pravoslávnej cirkvi, ale po roku 1990 sa vrátil do rúk pôvodného majiteľa. Nový pravoslávny chrám stojí neďaleko. Zaujímavou turistickou atrakciou Stropkova je ZOO.

Potoky

Jediný dodnes zachovaný drevený kostol v okrese Stropkov stojí v obci Potoky. Je zasvätený sv. Paskareve a patrí gréckokatolíckej cirkvi. Postavili ho v roku 1773 na miernom svahu nad dedinou, v susedstve cintorína. Je sakrálnou stavbou lemkovského typu, ktorá sa od iných chrámov v okolí vizuálne líši zvlášť veľkou západnou vežou nad babincom. Ďalším charakteristickým znakom pamiatky je masívne použitie šindľa. V interiéri je bohatá ikonografická výzdoba. Staršie diela vznikali v haličských ikonopiseckých centrách, zatiaľ čo novšie maľovali domáci maliari.

Nová Kelča

V roku 1944 fašisti vypálili obec Kelča v doline Ondavy. Po vojne sa jej obyvatelia pustili do obnovy dediny s barokovo-rokokovým rímskokatolíckym kostolom z druhej polovice 18. storočia. V šesťdesiatych rokoch obec postihla druhá pohroma, ocitla sa pod hladinou priehrady Veľká Domaša spolu s ďalšími piatimi dedinami. Ľudia sa presťahovali do nových

domov v Novej Kelči. Chrám sa podarilo zachrániť, zostal stáť na lúke obkolesenej hrádzou. Bez využívania postupne pustol. Jeho devastáciu sa však podarilo zastaviť, po roku 1989 veriaci pamiatku opravili a zreštaurovali jej interiér. Vodná nádrž Veľká Domaša bol pôvodne budovaná ako rezervoár pitnej vody, neskôr sa však začala využívať aj na rekreačné účely. Súčasným veľkým

Vranov nad Topľou

Okresné mesto na rozhraní Karpát a Východoslovenskej nížiny vzniklo v 13. storočí pri dnes už zaniknutom vodnom hrade. V roku 1575 v ňom uzavrela manželstvo grófka Alžbeta Báthoryová s Františkom Nádašdym. Najcennejšou pamiatkou mesta je paulínsky kláštor s kostolom, ktorý v od roku povýšili na *baziliku minor*. V chráme s nádhernou barokovou výzdobou v 18. storočí umiestnili slziaci obraz Panny Márie, čím sa stal Vranov významným pútnickým cieľom.

Čičava

Hrad Čičava nenájdeme pri rovnomennej obci, nie je však od nej ďaleko. Nachádza sa na strategicky významnom mieste pri obci Sedliská, v prielome, v ktorom rieka Ondava opúšťa Východné Karpaty. Hrad z 13. storočia strážil starú obchodnú cestu a bol centrom veľkého panstva. V 16. a 17. storočí tu bola uložená slávna Čičavská kniha, sústreďujúca lži a klamstvá aj s menami ich autorov. S touto knihou sa spája známa fráza: „To klamstvo by sa malo zapísať do Čičavskej knihy“. Pomerne ľahký výstup na hradné zrúcaniny sa oplatí aj kvôli krásnemu výhľadu.

Hanušovce nad Topľou

Mestečko na pomedzí Zemplína a Šariša sa pýši dvomi kaštieľmi. Väčší kaštieľ označovaný aj ako dežöfiiovský vznikol na prelome 17. a 18. storočia a je spolu s blízkym kostolom výraznou krajinnou dominantou. V súčasnosti sa využíva ako vlastivedné múzeum. Tradičným podujatím múzea je bienále *Čorbove Hanušovce*, súťaž kronikárov spájanú s menom evanjelického farára Andreja Čorbu, ktorý v roku 1831 napísal veršovanú kroniku o východoslovenskom roľníckom povstaní. Menší kaštieľ nazývaný šošovský z roku 1564 je v zlom technickom stave. Pozoruhodnou stavbou v meste je **tzv.** Hanušovský viadukt, jeden z najväčších železničných mostov svojho druhu v strednej Európe.

Ján Lacika